

วินัย

เรื่องใหญ่กว่าที่คิด

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์
(ป. อ. ปยุตฺโต)

การประชุมผู้ปกครอง
โรงเรียนธนินทรวิทยา
ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๖

วินัย: เรื่องใหญ่กว่าที่คิด

© สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 974-7890-32-1

พิมพ์ครั้งที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๓๘

พิมพ์ครั้งที่ ๒๘ มีนาคม ๒๕๖๖ ๑,๐๐๐ เล่ม

- นางสาวสุภาณี ลินไชย พิมพ์ในโอกาสงานประชุมผู้ปกครอง
โรงเรียนนันทนทรวิทยา ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๖

(ตัวเลข “พิมพ์ครั้งที่ ๒๘” นี้ เป็นอย่างต่ำ โดยนับตามหลักฐานเท่าที่พบ
ยังอยู่ระหว่างรวบรวมข้อมูลเพื่อให้ได้ตัวเลขจริง)

พิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน โดยไม่มีค่าลิขสิทธิ์

หากท่านใดประสงค์จัดพิมพ์ โปรดติดต่อขออนุญาตที่
วัดญาณเวศกวัน ต.บางกระทึก อ.สามพราน จ.นครปฐม ๗๓๒๑๐
<http://www.watnyanaves.net>

พิมพ์ที่

อนุโมทนา

นางสาวสุภาณี สิ้นไชย เจ้าของโรงเรียนนันทนวิทยา ได้แจ้งความประสงค์ขอพิมพ์หนังสือเรื่อง *วินัย: เรื่องใหญ่กว่าที่คิด* ของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต) เพื่อแจกมอบให้กับผู้ปกครองของนักเรียนโรงเรียนนันทนวิทยา ในโอกาสงานประชุมผู้ปกครอง ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๖

การพิมพ์หนังสือธรรมแจกจ่ายให้ความรู้เช่นนี้ นับว่าเป็นการให้อย่างสูงสุด จัดเป็นธรรมทาน ซึ่งเป็นทานอันเลิศ ชะนทาน ทั้งปวง เป็นการแสดงน้ำใจปรารถนาดีอย่างแท้จริง ด้วยการมอบให้ซึ่งแสงสว่างแห่งปัญญาและทรัพย์อันล้ำค่าคือธรรมที่จะเป็นหลักนำประเทศชาติให้พัฒนาไปในวิถีทางที่ถูกต้อง และเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขที่แท้และยั่งยืนแก่ชีวิตและสังคม

ขออนุโมทนา นางสาวสุภาณี สิ้นไชย เจ้าของโรงเรียนนันทนวิทยา ที่ได้แสดงความปรารถนาดีต่อผู้ปกครอง และนักเรียน ด้วยธรรมทานนี้ ขอบุญจริยาที่ได้บำเพ็ญ จงเป็นปัจจัยอำนวยผลให้บรรดาธรรมิกชน เจริญก้าวหน้าองงาม มีกำลังที่จะช่วยกันพัฒนาสังคมประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรือง มีสันติสุขยั่งยืนนานสืบไป

วัดญาณเวศกวัน

๖ มีนาคม ๒๕๖๖

สารบัญ

อนุโมทนา	ก
วินัย เรื่องใหญ่กว่าที่คิด	๑
ที่มาและความหมายของวินัย	๒
ความสัมฤทธิ์ผลของวินัย	๗
วินัยกับศีล	๑๐
วินัยคือการจัดสรรโอกาส	๑๒
วิธีเสริมสร้างวินัย	๑๕
- สร้างวินัยด้วยการทำให้เป็นพฤติกรรมเคยชิน	๑๕
- ใช้วินัยที่ลงตัวแล้ว คือวัฒนธรรม มาช่วย	๑๘
- สร้างวินัยให้ได้ผล ด้วยระบบสัมพันธ์ขององค์กรรวม	๑๙
- สร้างวินัย โดยใช้ปัจจัยอื่นช่วยเสริม	๒๑
- สร้างวินัย ด้วยแรงหนุนของสภาพจิตใจ	๒๒
- สร้างวินัย โดยใช้กฎเกณฑ์บังคับ	๒๓
วินัย ในฐานะเป็นองค์ประกอบของประชาธิปไตย	๒๕
ความหมายของวินัย พัฒนาไปตามการพัฒนาของคน	๒๙
องค์ประกอบร่วมในการเสริมสร้างวินัย	๓๒
วินัย ในระบบการสร้างสรรค์อภิบาลโลก	๓๗

วินัย

เรื่องใหญ่กว่าที่คิด*

เป็นที่ทราบกันดีว่า ความขาดวินัยเป็นปัญหาใหญ่ของสังคมไทย ขณะนี้เราต้องการสร้างสรรค์ประชาธิปไตย และวินัยก็เป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งของประชาธิปไตย ถ้าเราไม่สามารถสร้างวินัยให้แก่คนในชาติได้ การพัฒนาประชาธิปไตยก็หวังผลสำเร็จได้น้อย เพราะว่า ในประเทศประชาธิปไตยนั้น สังคมอยู่ได้ด้วยกฎเกณฑ์ และกติกา คนต้องเคารพหลักการ กฎเกณฑ์ และกติกา และความเคารพกฎเกณฑ์และกติกาของสังคมนั้น ก็คือความหมายอย่างหนึ่งของความมีวินัย

ถ้าไม่มีวินัย ไม่มีความเคารพกฎเกณฑ์กติกาของสังคมประชาธิปไตยก็ขาดรากฐานที่สำคัญ จะเป็นไปได้ด้วยดีไม่ได้ จึงเป็นเรื่องที่ควรเอาใจใส่ โดยเฉพาะในทางการศึกษา จะต้องหาทางสร้างสรรค์ปลูกฝังพัฒนาประชาธิปไตยให้สำเร็จบนพื้นฐานของความมีวินัย

* ปาฐกถา ที่สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๓๘ (เดิมมีชื่อเรื่องว่า "วินัยของคนในชาติ: ความหมาย และวิธีปลูกฝัง" ได้เปลี่ยนชื่อใหม่ ให้สอดคล้องกับเนื้อหามากขึ้น)

ที่มาและความหมายของวินัย

ก่อนที่จะพูดถึงวิธีการสร้างวินัย ควรจะเข้าใจความหมายของวินัยสักเล็กน้อย

คำว่า *วินัย* เป็นคำใหญ่มาก มีความหมายกว้างกว่าที่เราใช้กันทั่วไปมาก และเป็นคำศัพท์ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในพระพุทธศาสนา มักใช้ควบคู่กับคำว่า *ธรรม* ดังที่มีคำเรียกพระพุทธศาสนาว่า “ธรรมวินัย” และคำทั้งสองนี้มีความหมายสัมพันธ์กัน

พระพุทธศาสนาถือว่า ความจริงของสิ่งทั้งหลายเป็นเรื่องธรรมดาที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติ ไม่ว่าพระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่เกิด มันก็เป็นอย่างนั้นเป็นธรรมดา ธรรมชาติและธรรมดานี้แหละ คือ *ธรรม*

พระพุทธเจ้าทรงค้นพบธรรมคือความจริงนั้นแล้ว ก็ทรงนำมาประกาศเผยแผ่ สั่งสอนชี้แจงแสดงให้เข้าใจง่าย หน้าที่ของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับธรรมก็เพียงทรงค้นพบ แล้วนำมาประกาศและสั่งสอน เพราะธรรมเป็นความจริงที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติ

การที่จะให้ความจริงของธรรมชาติมีผลในทางปฏิบัติ เป็นประโยชน์แก่หมู่มนุษย์ในสังคม ก็ต้องนำหลักความจริงคือธรรมนั้นมาจัดตั้ง วางเป็นระบบระเบียบ โดยนำเอาหลักความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นเรื่องของกฎแห่งเหตุปัจจัย หรือความเป็นไปตามเหตุปัจจัยของสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นโดยเป็นเหตุเป็นผลแก่กันนั้น พูดย่อสั้นๆ ว่า เอาหลักเกณฑ์ในกฎธรรมชาตินั้น มาวางรูปเป็นกฎในหมู่มนุษย์ จากกฎในธรรมชาตินี้ก็มาเป็นกฎในหมู่มนุษย์ การจัดตั้งวางระบบระเบียบในหมู่มนุษย์นี้แหละเรียกว่า “วินัย”

กฎของธรรมชาติ เรียกว่า “ธรรมชาติ”

กฎของมนุษย์ เรียกว่า “วินัย”

กฎ ๒ อย่างนั้นมีความสัมพันธ์กัน คือ

ประการที่ ๑ โดยหลักการสำคัญ วินัย ต้องตั้งอยู่บนฐานของธรรมชาติ คือ ต้องมีความจริงในธรรมชาติเป็นฐานอยู่ ถ้าไม่มีความจริงในธรรมชาติเป็นฐาน วินัยก็ไม่มีความหมาย

ประการที่ ๒ การที่เราจัดวางกฎเกณฑ์ที่เป็นเหตุเป็นผลขึ้นในหมู่มนุษย์ ก็เพื่อจะให้ได้ผลตามธรรม และมีความมุ่งหมายเพื่อธรรมนั่นเอง คือเพื่อจะให้การทำตามธรรมนั้นเกิดผลเป็นจริงในหมู่มนุษย์ เราจึงได้วางกฎเกณฑ์ของมนุษย์ขึ้นมา

พูดให้เข้าใจง่ายขึ้นว่า เพื่อให้เกิดความมั่นใจว่ามนุษย์จะปฏิบัติตามและได้ประโยชน์จากกฎธรรมชาติ หรือใช้กฎธรรมชาติให้เป็นประโยชน์ได้ดีที่สุด เราจึงวางกฎมนุษย์ขึ้นมา

กฎธรรมชาติมีอยู่เป็นธรรมดา ส่วนกฎมนุษย์นั้นเป็นกฎสมมติ

“สมมติ” คือ การตกลงร่วมกัน หรือยอมรับร่วมกัน

“สมมติ” มาจาก “สัง” + “มติ” มติ แปลว่า การยอมรับ หรือการตกลง “สัง” แปลว่า ร่วมกัน “สมมติ” จึงมีความหมายว่า ข้อตกลงร่วมกัน ตรงกับภาษาอังกฤษว่า convention

สมมติ ไม่ใช่สิ่งเหลวไหล แต่เป็นสิ่งที่เกิดจากความเข้าใจในหลักความจริงที่เป็นเหตุเป็นผล แล้วนำความรู้นั้นมาจัดวางเป็นข้อกำหนดเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ เช่น เมื่อเราจ้างคนขุดดิน ก็จะมีการวางกฎเกณฑ์แห่งเหตุและผลขึ้นมา กฎที่เราวางขึ้น

นั่น เป็นกฎของมนุษย์ คือเป็นกฎสมมติ แต่เราวางกฎสมมตินั้นขึ้น โดยอาศัยความรู้ในความเป็นเหตุเป็นผลที่มีจริงเป็นจริงอยู่ในกฎธรรมชาติ

เพราะฉะนั้น จึงมีกฎ ๒ กฎซ้อนกันอยู่ คือ กฎธรรมชาติที่เป็นความจริงแท้ กับกฎมนุษย์ที่เป็นสมมติ

กฎของธรรมชาติ คือการชุดดินเป็นเหตุ การเกิดหลุมเป็นผล กฎของธรรมชาตินี้เรียกสั้นๆ ว่า ธรรม

ส่วนในหมู่มนุษย์ เราให้คนมาชุดดิน เราให้เงินเขา ๓,๐๐๐ บาท ต่อเดือน เรียกว่าเขาได้เงินเดือน ๓,๐๐๐ บาท ก็วางเป็นกฎของมนุษย์ขึ้น คือ การชุดดินเป็นเหตุ การได้เงินเดือนสามพันบาทเป็นผล การวางเป็นกฎในหมู่มนุษย์ขึ้นนี้ เรียกว่า “วินัย” ซึ่งเป็นความจริงขึ้นมาได้เพราะมนุษย์ยอมรับ จึงเป็นสมมติ ไม่ใช่ความจริงแท้

- ความจริงที่แท้คืออะไร?

การชุดดินเป็นเหตุ อะไรเป็นผลกันแน่ ผลที่แท้จริงคือหลุมหรือโพรง หรืออะไรก็ได้ที่เป็นเรื่องของดินที่ถูกชุด ซึ่งจัดว่าเป็นผลตามธรรมชาติ แน่นนอน ไม่มีผิดเพี้ยน หลุมจะเกิดได้ต้องมีการชุดและการชุดก็เป็นเหตุให้เกิดหลุม เป็นเหตุเป็นผลที่แท้จริง

ส่วนการชุดดินแล้วได้เงิน ๓,๐๐๐ บาท เป็นกฎของมนุษย์ ซึ่งก็เป็นเหตุเป็นผล แต่กฎธรรมชาตินั้นแน่นนอน ถ้าต้องการผลต้องทำเหตุ ส่วนกฎของมนุษย์นั้นไม่แน่นนอน ไม่จริง แต่ดูเหมือนเป็นจริง มองดูก็เป็นเหตุเป็นผล จะได้เงิน ๓,๐๐๐ บาท ก็ต้องชุดดิน แต่ที่จริงไม่ได้มีความจริงนี้อยู่ในธรรมชาติเลย ความจริงอันนี้อยู่ที่

คนสมมติ เรียกว่าเป็นความจริงโดยสมมติ คือเกิดจากการยอมรับร่วมกันในเงื่อนไข ถ้าไม่มีการยอมรับร่วมกันเมื่อไร กฎของมนุษย์จะหายไปทันที

ถ้าฝ่ายชู้ได้ชู้แล้ว แต่ฝ่ายให้เงินไม่ยอมจ่ายเงิน หรือฝ่ายชู้ไม่ได้ชู้ แต่ฝ่ายให้เงินเกิดใจดีให้เงินโดยไม่ต้องชู้ ความเป็นเหตุเป็นผลก็หมดไป เมื่อขาดสมมติ กฎมนุษย์ก็หายไป

สรุปได้ว่า ๒ กฎนี้แยกได้ในเรื่องเดียวกัน

ในการชู้ดินนั้น กฎธรรมชาติที่เป็นความจริงแท้ คือ *กรรม* ได้แก่การชู้ดินแล้วทำให้เกิดหลุม และกฎของมนุษย์ที่เป็นความจริงโดยสมมติหรือโดยยอมรับร่วมกัน คือ *วินัย* ได้แก่การชู้ดินทำให้ได้เงินเดือน ๓,๐๐๐ บาท

- สองอย่างนี้สัมพันธ์กันอย่างไร?

กฎของมนุษย์ตั้งขึ้นได้และจะมีความหมาย ต้องอิงอาศัยความจริงของกฎธรรมชาติ เราจะต้องมีความมุ่งหมายอย่างหนึ่งซึ่งตั้งอยู่บนฐานของธรรม คือตัวความจริงของธรรมชาติ

เราต้องการให้มีการชู้ดิน เพื่อที่เราจะได้หลุม แสดงว่าความประสงค์ที่แท้นั้นมีอยู่ในธรรมชาติ เป็นตัวธรรม แต่ที่เราตั้งเป็นเงื่อนไข เป็นกฎ เป็นข้อสมมติ ในหมู่มนุษย์ขึ้นมา ก็เพื่อประโยชน์ในสังคมของเรา กล่าวคือ ในสังคมนั้น การที่มนุษย์จะอยู่ได้ จะต้องมีปัจจัยเลี้ยงชีพ

แม้ว่าที่จริงเราจะต้องการหลุม แต่หลุมจะเกิดขึ้นได้ ถ้าเราไม่ยอมรับให้มีเหตุที่เป็นไปในธรรมชาติเอง ก็ต้องเอาคนมาชู้

ที่นี้คนที่มาชู้หลุม ก็ต้องการเงินเลี้ยงชีพ จึงต้องตั้งกฎของ

มนุษย์อย่างที่เราได้กล่าวแล้วขึ้นมา และเราก็ยอมรับกัน โดยยอมปฏิบัติ ตาม ก็เกิดเป็นวินัยขึ้นมา

โดยวินัยนี้ วินัยจึงตั้งอยู่บนฐานของธรรม และมันจะมีผลจริง ต่อเมื่อคนมีธรรม ถ้าคนไม่มีธรรม เช่น คนที่ขูดดินไม่ยอมขูดดิน แต่อยากได้เงิน การขูดดินเป็นเพียงเงื่อนงำที่ทำให้เขาได้เงิน เขาก็ จะฝืนใจขูด ถ้าเขาเล็งได้ เขาจะเล็ง โดยไม่ขูดดิน แต่จะเอาเงิน

ปัญหาจะเกิดตามมามากมาย เช่น เขาขูดดินโดยไม่เต็มใจ และไม่ตั้งใจ ขาดความสุข ขาดความพึงพอใจในการปฏิบัติตามวินัย ไม่สนใจ ไม่จริงจัง ไม่ได้ผล ตลอดจนอาจทำการทุจริต เพื่อให้ได้เงิน โดยไม่ต้องขูดดิน ฉะนั้น *งานก็ไม่ได้ผล คนก็ไม่มีความสุข*

ถ้าสามารถโยงวินัยกับธรรมให้สอดคล้องเป็นอันเดียวกันได้ หมายความว่า เรารู้ทันสมมติ คือกฎเกณฑ์ที่มนุษย์สร้างขึ้นมา โดยให้ขูดดินแล้วได้เงิน ๓,๐๐๐ บาท แต่พร้อมกันนั้นเราก็มีความ ต้องการในผลที่แท้จริงของตัวเหตุ คือต้องการหลุมด้วย โดยมองเห็นคุณค่าว่าหลุมนั้นมีประโยชน์อย่างไร ถ้ามีความต้องการในตัว ผลที่แท้จริงตามธรรมอย่างนี้ คนก็จะทำการขูดดินด้วยความตั้งใจ

เพราะฉะนั้นจึงสรุปได้ว่า ถ้าเมื่อใดการปฏิบัติเข้าถึงตัวธรรม วินัยก็จะได้ผลไปเองโดยธรรมชาติ การทำงานจะดำเนินไปอย่าง จริงจังโดยไม่ต้องมีการบังคับควบคุมกัน เพราะว่าคนที่ขูดดินนั้น เขาทำด้วยความต้องการที่จะให้เกิดหลุม เขาก็จะขูดดินเอง ส่วน การที่จะได้เงินตอบแทนก็เป็นเรื่องต่างหาก เขาจะทำงานคือการ ขูดดินนั้น ด้วยความเต็มใจและตั้งใจ พร้อมทั้งมีความพอใจและ ความสุขด้วย ฉะนั้น *งานก็ได้ผล คนก็เป็นสุข*

แต่ถ้าเขาไม่ต้องการหลุมคือผลที่เกิดจากเหตุตามธรรมชาติ นั้น ก็เกิดปัญหา มนุษย์ก็ต้องสร้างระบบการควบคุม ที่เป็นระบบสมมติขึ้นมาบังคับควบคุมกันเป็นชั้นๆ ซึ่งทั้งวุ่นวายและไม่ได้ผลดีจริง นี่คือการสัมพันธ์ระหว่าง *ธรรม* กับ *วินัย*

ความสัมพันธ์ผลของวินัย

เป็นอันว่า พระพุทธเจ้าทรงค้นพบธรรม และเพื่อให้ธรรมคือความจริงตามกฎธรรมชาตินั้น อำนวยผลเป็นประโยชน์แก่หมู่มนุษย์ จึงทรงวางวินัยขึ้นมาเป็นกฎเกณฑ์ในหมู่มนุษย์

วินัยนั้นมีความหมายเป็นการจัดระเบียบชีวิต และการจัดระบบสังคมทั้งหมด เช่น การจัดระบบเศรษฐกิจ ในเรื่องความเป็นอยู่เกี่ยวกับปัจจัย ๔ เป็นต้น จัดระบบสังคมว่าเราจะอยู่กันอย่างไร จัดระบบการบริหารการปกครอง การพิจารณาตัดสินคดี ฯลฯ นี่คือการความหมายเดิมแท้ของวินัย ซึ่งมีขอบเขตกว้างขวางมาก

แต่ถ้ามองวินัยในความหมายของความเป็นระเบียบ เช่นว่า จะต้องเคร่งครัดในการเดินทาง ในการจราจร หรือวินัยในการอยู่ร่วมกันในหมู่คณะ ในสถาบัน ในโรงเรียน และในชั้นเรียน เป็นต้น อย่างที่เข้าใจกันส่วนมากในปัจจุบัน ก็เป็นเพียงส่วนเล็กน้อยของวินัย ซึ่งขอเรียกว่าเป็นวินัยในความหมายที่แคบ

วินัยที่แท้ ในความหมายที่กว้าง คือระบบระเบียบทั้งหมดของชีวิตและสังคมมนุษย์นั้น จะตั้งอยู่ได้ดีเป็นผลสำเร็จได้ ต้องอาศัยความเข้าใจพื้นฐานที่กล่าวแล้ว คือต้องมองวินัยโยงลงไปถึงธรรม หรือโยงวินัยกับธรรมเข้าด้วยกันได้เป็นเบื้องต้นแรกก่อน

การที่เราสามารถจัดวินัย(ระเบียบชีวิตและระบบสังคม)ได้สำเร็จ เป็นความสามารถพิเศษของมนุษย์ เพราะว่าสัตว์ทั้งหลายอื่นไม่มีความสามารถนี้ แต่การที่จะตั้งวินัยได้สำเร็จ ก็ต้องเข้าถึงธรรมก่อน คือเข้าถึงความจริงของกฎธรรมชาติ แล้วจึงสามารถมาตั้งกฎเกณฑ์ของมนุษย์ที่เรียกว่าวินัยได้สำเร็จและได้ผล

พระพุทธเจ้าทรงเข้าถึงความจริงของธรรมชาติคือธรรมแล้ว ทรงสามารถนำความรู้ในธรรมนั้นมาจัดตั้งวางระบบในหมู่มนุษย์ให้สำเร็จผลตามธรรมนั้น คือจัดตั้งวินัยได้ด้วย จึงได้รับพระนามว่าเป็นพระ**สัมมาสัมพุทธ**

ส่วนท่านที่เข้าถึงความจริง แต่ไม่สามารถจัดระบบระเบียบสังคมมนุษย์ให้คนจำนวนมากได้รับประโยชน์จากธรรมนั้นได้ ก็เป็นเพียงพระ**ปัจเจกพุทธ**

เพราะฉะนั้น การจัดตั้งวินัย จึงเป็นความสามารถพิเศษอีกชั้นหนึ่ง

ตามปกติ **ธรรม** ท่านใช้คำว่า แสดง เพราะเป็นความจริงที่มีอยู่ตามธรรมดา หน้าที่ของเราก็เป็นเพียงการแสดงไปตามที่มันเป็นจริง ถ้าบัญญัติก็หมายความว่าเอามาจัดระบบหรือวางเป็นหลักในการที่จะปฏิบัติอีกทีหนึ่ง

ส่วน **วินัย** เป็นเรื่องของการบัญญัติ คือเป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่จริงในธรรมชาติ แต่เป็นความสามารถที่เอาความจริงตามธรรมชาตินั้น มาจัดวาง ให้เป็นระเบียบระบบแบบแผน เพื่อให้สังคมมนุษย์ดำรงอยู่ด้วยดีตามธรรมนั้น

การที่มนุษย์จัดวางวินัยได้ จึงเป็นความสามารถพิเศษอย่างหนึ่ง

ในหมู่มนุษย์ที่พัฒนาแล้ว การปฏิบัติตามวินัยก็คือการเอาประโยชน์จากธรรมมาใช้ได้นั่นเอง เมื่อเราปฏิบัติตามวินัยได้อย่างดี บนพื้นฐานแห่งธรรมแล้ว ก็จะทำให้สังคมมนุษย์เป็นไปด้วยดี

หลักการนี้จึงแสดงถึงความหมายหลายอย่าง ในความสัมพันธ์ระหว่างธรรมกับวินัย เช่น

๑. วินัยที่ถูกต้อง จะต้องตั้งอยู่บนฐานของความจริงในธรรมชาติ ถ้ามีฉะนั้น วินัย (ระบบการจัดตั้งในสังคมมนุษย์) ก็จะไม่จริงจัง ไม่ได้ผล ไม่มั่นคง

๒. วินัยต้องมีความมุ่งหมายเพื่อธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ความชอบธรรม ความเป็นธรรม ความดีงามของสังคม

ถ้าคนที่บัญญัติจัดวางสิ่งที่เรียกว่าวินัย เช่น กฎหมาย เป็นต้น ในสังคมมนุษย์ มีเจตนาไม่ดี มีน้ำใจไม่เป็นธรรม เช่น เห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตัว เป็นต้น ก็อาจจะจัดวางกฎหมายที่ไม่ชอบธรรม ไม่สอดคล้องกับธรรม คือ ไม่เป็นไปตามและไม่เป็นไปเพื่อความดีงามที่เป็นหลักความจริง หรือมีความรู้เข้าใจไม่เพียงพอขาดปัญญา รู้ไม่เท่าถึงหลักความจริงคือตัวธรรมในธรรมชาติ การวางกฎหมายหรือบัญญัติวินัยนั้นก็จะเป็นพร่อง แล้วผลที่ต้องการก็จะไม่เกิด

ตัวอย่างเช่น ในสภาผู้แทนราษฎร เราต้องการออกกฎหมาย เราก็ต้องเข้าใจถึงความจริงก่อน ต้องรู้หลักการ เข้าใจชัดว่าความถูกต้องความดีงามเป็นอย่างไร อะไรเป็นความมุ่งหมายของการออกกฎหมายนั้น ปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้น เช่นรัฐหรือสังคมที่ต้องการกฎหมายนั้น เป็นอย่างไร แล้วก็มีเจตนาดี มีใจเป็นธรรม

ถ้ามีเจตนาจะเอาผลประโยชน์ส่วนตนขึ้นมา กฎหมายก็ยุ่งไม่เป็นธรรม คือไม่สอดคล้องกับธรรม เสียความสัมพันธ์ระหว่างวินัยกับธรรม วินัยคือการตรากฎหมายก็ไม่สัมฤทธิ์ผล

เพราะฉะนั้น การบัญญัติวินัย คือการจัดตั้งรูปแบบ วางระบบระเบียบต่างๆ ของสังคม เช่นออกกฎหมาย จึงมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๒ อย่าง คือ

๑. **มีปัญญา** คือเข้าถึงตัวธรรม รู้ความจริงในเรื่องนั้นๆ รู้บุคคล รู้ชุมชน รู้สังคม รู้ความถูกต้องดีงามที่พึงต้องการ

๒. **เจตนาดี** คือมีเจตนาบริสุทธิ์ถูกต้องดีงาม มุ่งผลที่สอดคล้องตามธรรมที่รู้นั้น

วินัยกับศีล

อนึ่ง ควรจะเข้าใจคำศัพท์ที่มีความหมายใกล้เคียงกัน ในเรื่องวินัย

วินัย มีคำที่ใช้คู่กันคำหนึ่ง คือ “ศีล” ซึ่งในภาษาไทยปัจจุบัน เรานำไปใช้ในความหมายแคบๆ และบางทีก็แตกต่างกันไกลกับคำว่าวินัย แต่ที่จริงศีลและวินัยเป็นคำที่คู่เคียงกันอย่างยิ่ง

ดังได้กล่าวแล้วว่า วินัยเป็นบัญญัติของมนุษย์ เป็นการจัดตั้งตามสมมติ ได้แก่การจัดระเบียบความเป็นอยู่ และการจัดระบบสังคม ซึ่งแยกเป็นความหมาย ๓ อย่าง คือ

๑. การจัดระเบียบระบบ ก็เรียกว่า **วินัย**
๒. ตัวระเบียบระบบ หรือตัวกฎนั้น ก็เรียกว่า **วินัย**
๓. การฝึกคนให้ตั้งอยู่ในระบบระเบียบ ก็เรียกว่า **วินัย**

เมื่อคนปฏิบัติตามวินัย จนเกิดเป็นคุณสมบัติของเขาขึ้นมา
คุณสมบัติที่เกิดขึ้นในตัวบุคคลนั้น เรียกว่า “ศีล”

ฉะนั้น “ผู้มีศีล” คือผู้ที่ตั้งอยู่ในวินัย การตั้งอยู่ในวินัย หรือที่
ชอบเรียกในปัจจุบันว่า ความมีวินัยนี้ เรียกว่า ศีล

เวลานี้เราใช้คำว่า “ศีล” ในความหมายแคบมาก ก็เลยต้อง
ใช้คำว่าความมีวินัย ที่จริงความมีวินัยนั้นแหละ คือความหมาย
ของคำว่าศีล

วินัย เป็นเรื่องข้างนอก เมื่อใดมันเกิดเป็นคุณสมบัติของคน
คือการตั้งอยู่ในวินัยกลายเป็นความประพฤติตามปกติของเขา ก็
เรียกว่า ศีล แล้วต่อมาก็ใช้ปนกันไป

ที่จริง ศีล เป็นส่วนหนึ่งของระบบการศึกษา หรือการฝึกฝน
พัฒนามนุษย์ ได้แก่การฝึกในระดับวินัย

วินัยเป็นเครื่องฝึก ส่วนการปฏิบัติตนในการฝึกตามวินัยนั้น
เป็นศีล ศีลเป็นเรื่องของตัวคน เป็นการพัฒนาตัวของคน เป็นคุณ
สมบัติของคน

วินัย เป็นคำกว้าง ใช้เป็นคำเอกพจน์อย่างเดียว หมายถึง
ประมวลกฎเกณฑ์ หรือประมวลบทบัญญัติ คือระเบียบทั้งหมด
แต่เมื่อแยกเป็นข้อๆ แต่ละข้อ เรียกว่า “สิกขาบท” แปลว่า ข้อ
ศึกษา หรือข้อฝึกหัด

วินัยเป็นเรื่องของการฝึกมนุษย์ เพราะฉะนั้น บทบัญญัติแต่
ละข้อที่จัดวางขึ้นมาจึงถือเป็นข้อฝึกคนทั้งนั้น และจึงเรียกว่า
สิกขาบท

ศีล ๕ เป็นศัพทชาวบ้าน ศัพททางพระแท้ๆ เรียกว่า
สิกขาบท ๕ เพราะเป็นข้อฝึกหัด ๕ ข้อ

ในระบบการฝึกคน ที่เรียกว่าการศึกษา ท่านจัดเป็น ๓ ด้าน คือ ศิล สมาธิ ปัญญา การฝึกในระดับต้นๆ เมื่อเรียกรวมๆ ก็เรียกว่าศิลปะ

การฝึกศิลปะ คือฝึกให้มีศิลป์นั้น ก็ทำด้วยวินัยนั่นเอง ฉะนั้น วินัยจึงเป็นเครื่องฝึกคนให้มีศิลป์ ที่พูดกันว่าฝึกให้มีวินัยนั้น ที่ถูกแท้ ต้องพูดว่าฝึกให้มีศิลป์ หรือฝึกด้วยวินัยให้มีศิลป์

ตอนนี้เอาเท่านี้ก่อน ถ้าอธิบายหลายศัพท์จะยิ่งยุ่ง

สรุปว่า การฝึกคนให้มีวินัย คือการฝึกคนให้มีศิลป์นั่นเอง การฝึกในขั้นนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับพฤติกรรม ซึ่งในระบบการศึกษาจะต้องโยงกันหมดกับการศึกษาส่วนอื่นทุกด้าน คือ ต้องโยงไปถึงสมาธิ ปัญญาด้วย จึงจะได้ผลจริง

วินัยคือการจัดสรรโอกาส

วินัยนี้มักจะเข้าใจกันในความหมายเชิงลบ คือไปเข้าใจเป็นเครื่องบังคับควบคุม ซึ่งยังไม่ถูกต้อง เรียกว่าเป็นความหมายสำหรับคนที่ยังไม่ได้พัฒนา

ความหมายที่ต้องการของวินัยเป็นความหมายเชิงบวก กล่าวคือ *วินัยเป็นการจัดสรรโอกาส* ทำให้ชีวิตและสังคมมีระบบระเบียบ และมีโอกาสเกิดขึ้น ทำให้ทำอะไรๆ ได้คล่อง ดำเนินชีวิตได้สะดวก ดำเนินกิจการได้สะดวก

ถ้าชีวิตและสังคมไม่มีระเบียบ ไม่เป็นระบบ ก็จะมีสูญเสียโอกาส ในการที่จะดำเนินชีวิตและทำกิจการของสังคมให้เป็นไปด้วยดี ตลอดจนทำให้การพัฒนาได้ผลดี

- ทำไมจึงต้องจัดระเบียบ ทำไมจึงต้องมีวินัย

ถ้าชีวิตวุ่นวาย การเป็นอยู่ของมนุษย์สับสนหะระเบียบไม่ได้ โอกาสในการดำเนินชีวิตก็จะหายไป เช่น ในที่ประชุมนี้ ถ้าเราไม่มีระเบียบเลย โต๊ะเก้าอี้ก็วางเกะกะทั่วไป คนก็เดินกันไปเดินกันมา อาตมภาพพูดนี้ก็ฟังกันไม่รู้เรื่อง สับสน

แม้แต่เมื่ออยู่ในบ้านของเรา ถ้าสิ่งของตั้งวางไม่เป็นระเบียบ กระจัดกระจายอยู่ตรงโน้นตรงนี้ แม้แต่จะเดินก็ยาก เดินไปก็เตะโน่น ชนนี่ กว่าที่จะถึงประตูก็เสียเวลาดังหลายนาที แต่พอเราจัดของให้เป็นระเบียบ ตกกลางกันว่าตรงนี้เป็นทางเดิน ก็เว้นไว้เป็นช่องว่าง เราเดินพรวดเดียวก็ถึงประตู ทำให้สะดวกรวดเร็ว

กิจการต่างๆ ต้องมีระเบียบหรือต้องอาศัยวินัยมาจัดสรร โอกาสทั้งนั้น ที่เห็นได้ง่ายๆ เช่น เมื่อแพทย์จะผ่าตัด ศัลยแพทย์ จะต้องการวินัยมาก จะต้องจัดระเบียบเครื่องมือที่ใช้ตามลำดับการทำงานอย่างเคร่งครัดทีเดียว ต้องตกลงกันไว้ก่อนว่า ขั้นตอนใดจะใช้เครื่องมือไหน และส่งเครื่องมือให้ถูกต้อง คนนี้ยืนตรงนี้ จังหวะนี้ ถึงเวลาไหนส่งเครื่องมืออันไหน เพราะอยู่ในช่วงของความ เป็นความตาย พยาบาลที่จัดเตรียมเครื่องมือ ต้องพร้อมและต้องจัดให้ถูกลำดับทุกอย่าง ผิดนิดไม่ได้ เพราะงานนั้นต้องเป็นไปตามเวลาที่จำกัด

ฉะนั้น ในกิจการที่ยังมีความสำคัญ มีความซับซ้อน มีความเป็นความตายเข้ามาเกี่ยวข้อง วินัยจะยิ่งต้องมีความเคร่งครัดแม่นยำมากยิ่งขึ้น

ในสังคมกว้างออกไป ถ้าชีวิตคนไม่ปลอดภัย สังคมไม่มี

ความเป็นระเบียบ มีใจ มีขโมย มีการทำร้ายกัน เราจะไปไหน เวลาไหน ก็ไม่สะดวก เพราะกลัวว่า ถ้าไปเวลานี้ หรือผ่านสถานที่ จุดนั้นแล้ว อาจจะถูกทำร้ายได้ เมื่อคนไม่กล้าเดินทาง มีความหวาดระแวง กิจกรรมงานของสังคมและการดำเนินชีวิตของบุคคลก็หมดความคล่องตัว ทำให้ขัดข้องไปหมด

โดยวินัยนี้ วินัยจึงช่วยจัดทำให้เกิดระบบระเบียบในชีวิตและสังคมขึ้น ทำให้เกิดความคล่องตัว จะทำอะไรต่ออะไรก็ได้ผล

ฉะนั้น การจัดวางวินัย จะต้องคำนึงถึงความมุ่งหมายนี้อยู่เสมอ เช่น ต้องตรวจสอบว่า การจัดวางวินัยของเรามีความมุ่งหมายชัดเจนหรือไม่ ที่จะช่วยให้ชีวิตและกิจการงานเป็นไปได้อย่างดี เกิดมีโอกาส และทำให้มั่นใจว่า เมื่อเราจัดระบบระเบียบเรียบร้อยดีแล้ว โอกาสในการพัฒนาชีวิตจะเกิดขึ้น ความเป็นอยู่และกิจการต่างๆ จะเป็นไปด้วยความคล่องตัว นำไปสู่จุดหมายดังามที่ต้องการ

ในการพัฒนามนุษย์ระยะยาว ถ้าไม่มีวินัยเป็นฐาน ก็จะทำให้เกิดความขัดข้องวุ่นวายสับสน ฉะนั้น เราจึงจัดวางวินัยเพื่อความมุ่งหมายระยะยาวในการพัฒนามนุษย์ด้วย

ด้วยเหตุนี้ วินัยจึงเป็นเรื่องสำคัญในสังคมประชาธิปไตย เพราะประชาธิปไตยต้องการโอกาสเหล่านี้ ในการที่จะให้มนุษย์มาสื่อมาแสดงออก เพื่อนำเอาศักยภาพของตัวเองออกมาร่วมในการสร้างสรรค์สังคมอย่างได้ผล

สรุปว่า วินัยมีความหมายเชิงบวก คือ เป็นการจัดสรรโอกาสให้ชีวิตและสังคมดำเนินไปโดยสะดวก คล่องตัว ได้ผล มีประสิทธิภาพ และเป็นโอกาสแก่การพัฒนามนุษย์ด้วย

ความสำคัญของวินัย อยู่ที่การฝึกคนให้มีศีล ศีลนั้นมีความสำคัญมาก เมื่อคนตั้งอยู่ในวินัยอย่างที่เราเรียกกันว่าเป็นคนมีวินัยแล้ว พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งในสิ่งที่เรียกว่า **แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดั่งงาม** ซึ่งมี ๗ ประการด้วยกัน

ความมีวินัยหรือศีลนี้ เป็นรุ่งอรุณของการศึกษา หรือแสงเงินแสงทองนั้นอย่างหนึ่ง

พระพุทธเจ้าตรัสว่า เมื่อพระอาทิตย์จะอุทัย ย่อมมีแสงเงินแสงทองขึ้นมาก่อน ฉะนั้น ชีวิตที่ดั่งงามจะเกิดขึ้น โดยมีความถึงพร้อมด้วยศีลหรือความมีวินัยนี้ เป็นสิ่งบ่งบอกเบื้องต้นด้วย ฉะนั้น ถ้าคนตั้งอยู่ในวินัยมีศีลแล้ว ก็มั่นใจได้ว่าชีวิตที่ดั่งงามจะเกิดขึ้น

เท่ากับว่า พระพุทธเจ้าตรัสให้คำรับรองไว้ว่า ศีลหรือความมีวินัยเป็นรุ่งอรุณของการศึกษา เป็นสัญญาณว่ามนุษย์จะมีการพัฒนาและมีชีวิตที่ดั่งงามต่อไป

วิธีเสริมสร้างวินัย

• สร้างวินัยด้วยการทำให้เป็นพฤติกรรมเคยชิน

วิธีฝึกวินัยที่ดีที่สุดอาศัยธรรมชาติของมนุษย์ คือใช้ธรรมชาติของมนุษย์มาเป็นเครื่องช่วย คือทำให้เป็นไปตามธรรมชาติ หรือสอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์นั่นเอง

หมายความว่า มนุษย์ที่ดำเนินชีวิตโดยทั่วไปนี้ อยู่กันด้วยความเคยชิน ที่เราเป็นอยู่กันทุกวันนี้ เมื่อพบเห็นอะไรแล้ว จะปฏิบัติกรอะไรอย่างไร เราทำไปตามความเคยชินกันเป็นส่วนใหญ่

ความเคยชินเกิดจากอะไร ก็เกิดตามธรรมดาของธรรมชาติ หรือตามธรรมชาติ คือความเป็นไปตามเหตุปัจจัยในการดำเนินชีวิต ของมนุษย์นั่นเอง มนุษย์ทำพฤติกรรมอะไร อย่างไร พอทำไปแล้ว ครั้งสองครั้ง ก็เริ่มมีแนวโน้มที่จะชินอย่างนั้น และก็จะทำอย่างนั้น ซ้ำไปซ้ำมาๆ จนชิน พอชินแล้วก็ยึดมั่นแล้วก็เกิดความพึงพอใจใน พฤติกรรมที่เคยชินนั้น

พอชินแล้ว ก็เปลี่ยนแปลงแก้ไขยาก ยิ่งยึดมั่นแล้ว ก็ยิ่งถนอม ยาก และปุถุชนก็จะมีเหตุผลมาปกป้องตนเองเสียด้วย ทำให้ไม่ ยอมเปลี่ยนแปลง ฉะนั้นจะต้องยึดแบบนี้ ใครจะมาบอกให้ทำอย่างอื่นไม่เอา

ฉะนั้น เราจึงต้องถือโอกาส ใช้ความเคยชินของมนุษย์ให้เป็นประโยชน์แก่ตัวเขา

เราต้องยอมรับว่า มนุษย์ทั้งหลายส่วนใหญ่อยู่ด้วยความ เคยชิน จริงอยู่ มนุษย์นั้นเป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและฝึกได้ แต่เราก็ต้อง ยอมรับด้วยว่า การที่จะฝึกคนนี้ ต้องใช้ความสามารถ และต้องมี ระบบในการฝึก ซึ่งต้องสอดคล้องกับธรรมชาติ บางทีก็เห็นด เหนื่อยพอสมควร ถ้าเขาลงเคยชินอย่างไรแล้ว ก็แก้ยาก เรายอมรับ ความจริงนี้เสียก่อน

เมื่อเรายอมรับความเคยชินเป็นสำคัญแล้ว เราก็ใช้ความ เคยชินเป็นการฝึกขั้นแรก คือฝึกให้เป็นพฤติกรรมเคยชิน โดยถือว่า ต้องสร้างวินัย ให้เป็นพฤติกรรมเคยชิน

วิธีที่ ๑ นี้ก็คือ เมื่อเขาเริ่มต้นชีวิต เข้าสู่สังคม เข้าสู่ชีวิตใหม่ เข้าสู่หมู่ใหม่ เราก็ถือโอกาสตอนนั้น โดยรู้ทันความจริงว่า คนเรา เมื่อมีชีวิตอยู่ เขาต้องมีการเคลื่อนไหว เขาจะมีการเคลื่อนไหว คือ

มีพฤติกรรมนั้น ในเวลาที่เจอประสบการณ์ หรือมีสถานการณ์เกิดขึ้น ซึ่งเขาจะต้องมีปฏิกิริยาตอบสนองอย่างใดอย่างหนึ่ง คือเขาจะต้องทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เคลื่อนไหวอย่างใดอย่างหนึ่ง มีพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง และเมื่อเขาทำอย่างใดอย่างหนึ่งลงไป แล้ว เมื่อเขาเจอสถานการณ์อย่างนั้นอีก เขาก็มีแนวโน้มที่จะทำพฤติกรรมอย่างนั้นซ้ำอีก พอทำอย่างนั้นหลายครั้งเข้า แล้วเขาก็จะชิน และพฤติกรรมอย่างนั้นก็กลายเป็นพฤติกรรมเคยชินของเขา

ก่อนที่จะเกิดเป็นพฤติกรรมเคยชินนั้น ถ้าพฤติกรรมที่เขาทำครั้งแรกเป็นพฤติกรรมที่ไม่ดี ก็เท่ากับว่าเราเสียเปรียบหรือเริ่มเสียโอกาสแล้ว แล้วก็มีหวังว่าพฤติกรรมนั้นจะกลายเป็นพฤติกรรมเคยชินของเขาต่อไป ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ ทีนี้พอเคยชินแล้ว คราวนี้เราก็ลำบาก แก้ไขยาก เขาก็จะมีพฤติกรรมเคยชินอย่างนั้นติดตัวไป

ฉะนั้น เพื่อชิงให้เกิดพฤติกรรมที่ดีไว้ก่อน และกันพฤติกรรมที่ไม่ดี ไม่ให้เกิดขึ้น เรารีบเอาพฤติกรรมที่ดีที่เราเรียกว่าวินัย คือพฤติกรรมเคยชินที่ดีเข้าไปให้เสียก่อน พอพฤติกรรมที่ดีเข้าไปเป็นตัวเลือกที่ ๑ และเขาจับเอาพฤติกรรมนั้นได้แล้ว ก็มีแนวโน้มว่าพอเจอสถานการณ์อย่างนั้นครั้งที่ ๒ เขาก็จะทำอย่างนั้น พอ ๓ - ๔ ครั้ง คราวนี้ลงตัวแล้ว กลายเป็นพฤติกรรมเคยชินที่ดี คราวนี้ก็สบายแล้ว

ฉะนั้น จึงควรใช้วิธีพื้นฐานในการสร้างวินัยซึ่งไม่ต้องลงทุนลงแรงอะไรมากนัก ถ้าเราไม่ทำเราก็ต้องเสียโอกาส ถึงอย่างไรมันก็ต้องเคยชินไปทางใดทางหนึ่งอยู่แล้ว เราก็ชิงให้ชินไปในทางที่ดี

เสียเลย ฉะนั้น จึงเอาพฤติกรรมเคยชินมาเป็นพื้นฐาน เป็นวิธีการเบื้องต้นในการสร้างวินัย โดยการทำให้เกิดพฤติกรรมเคยชินที่ดี

หลักการนี้ใช้ได้ดีกับเด็กๆ เพราะเขาเพิ่งเข้ามาสู่โลก ยังไม่มีพฤติกรรมเคยชินอะไรทั้งนั้น เราก็เริ่มให้คนที่ดีเข้าไปเสียก่อนเลย ฉะนั้นตัวแบบจึงมาจากพ่อแม่ ถ้าพ่อแม่มีวินัยดี ก็มีหวังว่าลูกจะมีวินัยดีด้วย

เมื่อมีคนมาเข้าสู่ชุมชนใหม่ มาโรงเรียนใหม่ ถ้าคนที่อยู่ก่อนประพฤติกันอย่างไร คนที่มาใหม่ก็พลอยตามไป ในเวลาที่มีสถานการณ์อย่างนี้ๆ คนทำงานเก่า หรือหัวหน้าเคยทำกันอย่างไร คนที่มาเข้างานใหม่ ก็จะทำตามอย่างนั้น แล้วเขาก็จะเคยชิน ต่อไปเขาก็จะทำอย่างนั้น มีพฤติกรรมอย่างนั้น โดยไม่ต้องคิด ไม่ต้องรู้ตัว

เพราะฉะนั้น ถ้าหัวหน้างานเป็นคนมีปัญญา มีสติสัมปชัญญะดี ก็รับนำทางพฤติกรรมที่พึงประสงค์ในตอนแรก ให้ดี พอได้ทำอย่างใดแล้ว คนใหม่นั้นก็จะติด เกิดเป็นพฤติกรรมที่เคยชิน เป็นวินัย ก็สบายไปเลย

แต่ถ้าตอนแรกไม่ใช้โอกาส มัวปล่อยให้เขามีพฤติกรรมเคยชินอย่างอื่นไปแล้ว คราวนี้ก็จะแก้ไขได้ยาก ต้องยุ่งยากลำบากใจเรื่อยไป

- **ใช้วินัยที่ลงตัวแล้ว คือวัฒนธรรม มาช่วย**

วัฒนธรรมก็มาช่วยในเรื่องนี้ เพราะวัฒนธรรมเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่สร้างวินัยแบบพฤติกรรมเคยชิน เช่น พ่อแม่พาเด็กไปในสถานที่ที่ต้องให้บริการแก่คนจำนวนมาก พ่อแม่ไปเข้าแถวรอคิว เด็กก็ไปเข้าแถวด้วย พอเจอครั้งแรก แกก็เข้าแถว ต่อไปครั้งที่ ๒

เด็กก็เข้าแถว ต่อไปครั้งที่ ๓ ก็เข้าแถว จากนั้นเด็กก็เข้าแถวรอบคิวงเอง โดยไม่ต้องตั้งใจฝึก ไม่ต้องไปสอนให้ปากเปียกปากแฉะ วัฒนธรรมเข้าแถวก็มีมาเอง จากการถ่ายทอดตามความเคยชิน นี่คือนวินัยที่กลายเป็นวิถีชีวิต

ถ้าในหมู่คณะของเราปฏิบัติอะไรให้วินัยลงตัวเป็นวัฒนธรรมไปแล้ว คนที่เข้ามาสู่วัฒนธรรมนั้น สุ่มชนนั้นใหม่ ก็จะเป็นไปอย่างนั้นเอง เพราะฉะนั้น สำหรับพฤติกรรมเคยชินโดยวิธีของวัฒนธรรมนี้ ในสังคมที่เขาสร้างสรรค์ถ่ายทอดเรื่องระเบียบวินัยมาก่อน เขาก็ได้เปรียบ เพราะว่าคนรุ่นหลังเข้าสู่วินัยโดยติดพฤติกรรมเคยชินไปเอง

แต่ถ้าเรายังไม่มีวัฒนธรรมอย่างนั้น เราก็ต้องอาศัยมีผู้นำที่รู้หลักการอันนี้แล้วนำไปใช้

อย่างไรก็ตาม อันนี้เป็นวิธีพื้นฐานเท่านั้น ต้องพูดถึงวิธีอื่นต่อไป

• สร้างวินัยให้ได้ผล ด้วยระบบสัมพันธ์ขององค์กรวม

การฝึกวินัย(คือฝึกให้เป็นศีล)นั้น จะได้ผลดีต้องอาศัยระบบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง มาบูรณาการกันด้วย คือเป็นระบบขององค์กรวมที่องค์กรวมจะต้องประสานกัน

หมายความว่า ในการฝึกฝนพัฒนามนุษย์หรือการศึกษา จะต้องให้องค์ประกอบ ๓ ส่วน คือ ด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านปัญญาประสานไปด้วยกัน ทำให้เกิดองค์กรวมที่สมบูรณ์ แล้วสิ่งที่ฝึกนั้นก็กลายเป็นชีวิตจริงของเขา ฉะนั้น เวลาเราฝึกทำอะไรอย่างหนึ่ง จึงต้องดูทั้ง ๓ ด้าน คือ

๑. **ด้านพฤติกรรม** ถ้าเขามีพฤติกรรมที่ดีด้วยความเคยชิน ก็ดีแล้ว

๒. **ด้านจิตใจ** ถ้าเขามีความพึงพอใจ หรือมีความสุขในการทำพฤติกรรมนั้น พฤติกรรมนั้นจะมั่นคงยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้น ทางด้านจิตใจ จะต้องคอยดูว่าทำอย่างไรจะ让他ตั้งอยู่ในวินัยด้วยความสุข มีความพึงพอใจ

๓. **ด้านปัญญา** ถ้าเขามีความรู้เข้าใจเหตุผล มองเห็นคุณค่า มองเห็นประโยชน์ของการกระทำหรือพฤติกรรมนั้น ความรู้ความเข้าใจนั้นก็มาหนุนองค์ประกอบฝ่ายจิตใจ ทำให้เขายิ่งมีความพึงพอใจและมีความสุขในการปฏิบัติตามพฤติกรรมนั้นยิ่งขึ้นไปอีก

ทั้งด้านปัญญาคือความรู้ความเข้าใจนั้น และด้านจิตใจคือความสุขความพอใจ ต่างก็มาหนุนให้พฤติกรรมดีงามนั้นยิ่งหนักแน่นมั่นคงลงตัว

ฉะนั้น องค์ประกอบสามส่วนนี้จึงเสริมซึ่งกันและกัน พฤติกรรม สภาพจิตใจ และปัญญา สามอย่างนี้ จะต้องพัฒนาด้วยกัน

ถ้าทำไปที่อ้อๆ อาจจะเป็นการบังคับ ถ้าการบังคับเกิดขึ้น จิตใจของคนไม่มีความสุข พอจิตใจของคนไม่มีความสุข เขาจะทำได้ด้วยความจำใจ และพร้อมที่จะละเมิด แล้วต่อไปก็อาจจะเกิดปัญหา

ทีนี้ ถ้าไม่ทำด้วยปัญญา ต่อไปเขาเรียนรู้ไปทางอื่น เขาไม่เห็นเหตุผลในเรื่องนี้ เขาก็สงสัย ทำให้เขาเกิดความลังเลที่จะทำ ฉะนั้น ต้องให้ได้ทั้ง ๓ ส่วน นี้คือ ต้องมีทั้ง **ศีล สมาธิ ปัญญา** จะต้องฝึกวินัยให้ได้องค์ประกอบสัมพันธ์กันพร้อมทั้ง ๓ ด้านนี้

• **สร้างวินัย โดยใช้ปัจจัยอื่นช่วยเสริม**

วินัยจะทำให้เกิดความสุข และประพฤติปฏิบัติด้วยความพึงพอใจ โดยใช้ปัจจัยอย่างอื่นมาช่วยอีกก็ได้ เช่น *มีกัลยาณมิตร*

ขอยกตัวอย่างว่า ถ้าครูอาจารย์น่ารัก ทำให้เด็กมีความอบอุ่นสบายใจ เด็กก็อยากจะทำดี ครูอาจารย์ที่เขารัก เคารพ และศรัทธานั้น พอพูดอะไรลูกศิษย์ก็อยากทำอยู่แล้ว และเขาก็มีความสุขที่จะทำตามด้วย วินัยก็เกิดได้ง่าย

เพราะฉะนั้น ศรัทธา และความรัก จึงเป็นปัจจัยสำคัญ ศรัทธาและความรักนี้พ่วงอยู่กับความมีกัลยาณมิตร แต่อันนี้ที่จริงเป็นองค์ประกอบที่จะมาเสริม เอามาพูดแทรกเสียก่อน เพื่อยกตัวอย่างให้เห็น

ความเป็นกัลยาณมิตร เป็นตัวเสริมในการสร้างวินัยจากพฤติกรรมที่เคยชินได้ โดยทำหน้าที่หนุนองค์ประกอบทั้ง ๓ ด้านคือ

- เป็นต้นแบบที่ดีของพฤติกรรม (*ศีล*)
- มีความรัก ทำให้เกิดความอบอุ่น มีความเป็นกันเอง พร้อมทั้งศรัทธาและความสุข (*จิตใจ*)
- กัลยาณมิตร รู้เหตุรู้ผล สามารถบอกได้ว่าทำอย่างนั้นแล้วมีผลอย่างไร ทำให้เด็กเข้าใจเหตุผลและเห็นคุณค่าในสิ่งที่ทำ (*ปัญญา*)

• **สร้างวินัย ด้วยแรงหนุนของสภาพจิตใจ**

อีกวิธีหนึ่งซึ่งเอาปัจจัยด้านจิตใจมานำ คือการตั้งเป็นอุดมคติในจิตใจ ทำให้ใจมีความฝักใฝ่มุ่งมั่นอย่างแรง เช่น ชนชาติหนึ่งตั้งเป้าหมายใฝ่ฝันว่า ชาติเราจะต้องยิ่งใหญ่ มีชื่อเสียงปรากฏไปทั่วโลกว่าเป็นชาติที่มีวินัย

เพื่อให้ชาติของเรายิ่งใหญ่ ขอให้คนของเราปฏิบัติอย่างนี้ๆ

ด้วยความที่มีเป้าหมายอย่างแรง เป็นอุดมคติ ใฝ่ตั้งใจจริงอย่างนี้ ก็ทำให้คนปฏิบัติตามวินัยได้

แต่วินัยแบบนี้อาจจะทำให้เลยเถิด เช่น ใช้กิเลสรุนแรง ทำให้คนมีความภูมิใจว่า แหม หมู่คณะของเรานี่ยอดเลย การใช้วิธีการนี้ มักทำให้เกิดความคิดเปรียบเทียบ และมักจะนำมาปลุกใจกันว่า หมู่คณะของเรารักษาวินัย มีวินัยดี เห็นไหม เทียบกับโรงเรียนอื่นโน้น โรงเรียนของเราชื่อเสียง ใครๆ ก็นิยม ไปไหนก็มีเกียรติ เราก็ภาคภูมิใจตัวเองว่า โรงเรียนของเราเป็นโรงเรียนที่มีชื่อเสียง มีเกียรติ มีวินัย ถ้าใช้วิธีเราอย่างนี้ ท่านเรียกว่า **เร้ามานะ**

“มานะ” ในระดับต้นๆ นี้เป็นความภูมิใจ แต่ถ้าแรงไปจะกลายเป็นดูถูกดูหมิ่นคนอื่น ตลอดจนเป็นการแข่งขันแย่งชิงความเป็นใหญ่ มุ่งความเด่นความดัง ซึ่งมีภัยอันตรายอยู่ด้วย เพราะฉะนั้น ถ้าจะใช้มัน ก็ใช้ได้แต่ในขั้นต้น แล้วต้องรีบเปลี่ยนไปใช้ปัจจัยตัวอื่นที่เป็นฝ่ายดี

ถ้าใช้มานะตลอดไป จะก่อให้เกิดปัญหาในระหว่างมนุษย์คือรักษากลุ่มของตัวเองได้ แต่ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งกับกลุ่ม

อื่น แล้วทำให้เกิดสภาพจิตไม่ดี คือการดูถูกดูแคลน ความทะนงตัวหยิ่งลำพอง ตลอดจนการคิดกำจัดคนอื่นต่อไปอีก ไม่ประกอบด้วยปัญญาที่แท้จริง

บางสังคม บางประเทศ บางกลุ่ม ก็รักษาวินัยด้วยมานะนี้ แม้แต่ทำคุณความดีอื่นๆ ก็ด้วยมานะนี้ เป็นการทำตนให้อยู่ในระบบการแข่งขันไปในตัว อย่างน้อยก็ต้องอาศัยความรู้สึกรังเกียจเข้าช่วย และเมื่อภูมิใจในกรณีอย่างนี้แล้ว ก็มักจะต้องพอง

วิธีนี้ทางธรรมจึงไม่สนับสนุน ถ้าจะใช้ ก็ต้องระวัง โดยรีบสร้างปัจจัยที่ดีมาสืบทอดต่อไปอย่างที่กำลังแล้ว

• สร้างวินัย โดยใช้กฎเกณฑ์บังคับ

อีกวิธีหนึ่งคือ การสร้างวินัยโดยใช้กฎหมาย หรือกฎเกณฑ์ บังคับควบคุม โดยมีการลงโทษ

วิธีนี้ก็สร้างวินัยได้ แต่เป็นวิธีที่ไม่ดี และไม่ถูกต้อง ไม่เข้ากับหลักการของธรรม เป็นวิธีการที่ไม่ถูกธรรม คือไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงของกฎธรรมชาติ

มนุษย์จะมายัดเยียดเอาศีลใส่ให้แก่กันไม่ได้ ศีลเกิดจากการฝึกให้มีขึ้นในตัวคน

ฉะนั้น การกดหรือบีบบังคับนี้ ถ้าอำนาจยังอยู่ ก็อยู่ได้ แต่พออำนาจที่กดบีบหมดไปเมื่อไร คนก็จะละเมิดวินัย คราวนี้ยิ่งปั่นป่วนเสียหายหมด ฉะนั้น ในสังคมที่อยู่ได้ด้วยกฎข้อบังคับ แล้วใช้อำนาจบีบบังคับกัน ถึงแม้จะมีวินัยอยู่ได้ แต่เมื่อไรอำนาจที่กดบีบบังคับหายไป สังคมนั้นก็ปั่นป่วนอีก ไม่ได้ผลอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตาม การใช้กฎเกณฑ์ข้อบังคับนี้ บางครั้งได้ผลในเมื่อกฎเกณฑ์นั้นไม่บีบบังคับรุนแรงเกินไป และมีช่วงเวลายาวพอที่จะให้คนผ่านเข้าสู่ความเคยชินจนเขาไม่รู้ตัว

พอกลายเป็นความเคยชินไปแล้ว ก็เข้าสู่กฎธรรมชาติตามวิธีแรก คือเป็นวินัยพื้นฐานที่เกิดขึ้นโดยการสร้างพฤติกรรมเคยชิน

มันกลายเป็นเรื่องของความเคยชินตามธรรมชาติ ที่มารับทอดจากการใช้อำนาจบีบบังคับ อันนั้นต่างหากที่ได้ผล

การใช้กฎหมายหรือกฎเกณฑ์ข้อบังคับมาฝึกวินัยให้คนมีศีลนี้ มีวิธีที่จะทำให้ได้ผล โดยต้องไม่ให้หยุดแค่เป็นการใช้อำนาจกดบีบบังคับและลงโทษ แต่ต้องให้จิตใจของคนเกิดความรู้สึกสำนึกว่าเป็นการฝึก โดยให้เขารู้เข้าใจมองเห็นเหตุผลและประโยชน์ของการปฏิบัติตามกฎข้อบังคับนั้นๆ

ความรู้ความเข้าใจและจิตสำนึกในการฝึกนี้ จะทำให้เขาเกิดมีความพึงพอใจหรือความเต็มใจขึ้นมาในระดับหนึ่งที่จะทำตาม และก็ทำให้ได้ผล ซึ่งก็คือทำให้เข้าสู่ระบบการศึกษาที่แท้จริง โดยมีองค์ประกอบสามส่วน คือ พฤติกรรม สภาพจิตใจ และปัญญา เข้ามาประสานกัน

วินัยในฐานะ เป็นองค์ประกอบของประชาธิปไตย

การฝึกวินัยนี้ มีความหมายอีกอย่างหนึ่งด้วย คือเราถือว่า วินัยเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของประชาธิปไตย ถ้าไม่มีวินัย ประชาธิปไตยก็ตั้งอยู่ยาก เพราะประชาธิปไตยเป็นการปกครอง ของประชาชน ประชาชนปกครองกันเอง

ประชาชนจะปกครองกันเองได้ ประชาชนทุกคนต้องปกครอง ตนเองได้ คนที่ปกครองตนเองได้ คือคนที่มีวินัย คนที่ไม่มีวินัยจะ ปกครองตนเองไม่ได้ เมื่อปกครองตนเองไม่ได้แล้ว จะไปร่วมกัน ปกครองเป็นประชาธิปไตยได้อย่างไร ประชาธิปไตยก็ไปไม่รอด

สรุป ประชาธิปไตย คือการปกครองของประชาชนที่แต่ละ คนปกครองตนเองได้

การที่จะทำให้คนปกครองตนเองได้ ต้องทำให้คนมีวินัย คือ มีศีล หรือตั้งอยู่ในวินัย

แต่สาเหตุของความขาดวินัยอย่างหนึ่ง มาจากปัญหาเกี่ยวกับหลักการของประชาธิปไตยเสียเอง กล่าวคือ มีองค์ประกอบอยู่ อย่างหนึ่งที่สำคัญมากของประชาธิปไตย คือ “เสรีภาพ”

ที่นี่ ถ้าคนเข้าใจความหมายของเสรีภาพไม่ถูกต้อง เสรีภาพนั้นก็มาขัดแย้งกับวินัย

เหมือนกับในบางสังคม ที่มีปัญหาการขาดวินัยเกิดขึ้น เพราะคนไปยึดถือเสรีภาพในทางที่ผิด คือไม่เข้าใจถึงความหมาย ของเสรีภาพ นี้กว่า เสรีภาพ คือการทำได้ตามใจชอบ เพราะฉะนั้น

การตามใจตนเองได้ ทำตามใจชอบได้ ก็คือการมีเสรีภาพ แล้วบอกว่า เสรีภาพคือองค์ประกอบของประชาธิปไตย เมื่อเข้าใจเสรีภาพอย่างนี้ วินัยก็มีไม่ได้

กลายเป็นว่า คนพวกนี้ เอาข้ออ้างจากหลักการของประชาธิปไตย มาทำลายประชาธิปไตย ฉะนั้น เมื่อคนไม่เข้าใจสาระของประชาธิปไตย ก็เกิดความขัดแย้งในตัวเอง นี่คือการเข้าใจความหมายของเสรีภาพผิด

เสรีภาพ นั้น ไม่ใช่การทำตามชอบใจ เรามักจะให้ความหมายของเสรีภาพในแง่ที่เป็นการทำได้ตามปรารถนา ภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย หรือกติกาของสังคมบ้าง การทำตามพอใจเท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่นบ้าง แต่นั่นยังไม่ใช่ความหมายที่เป็นสาระของประชาธิปไตย เป็นเพียงความหมายในเชิงปฏิบัติเท่านั้น

ที่จริง เสรีภาพ ในฐานะที่เป็นหลักการอย่างหนึ่งของประชาธิปไตย ย่อมมีความหมายที่สอดคล้องกับความมุ่งหมายของประชาธิปไตย

ประชาธิปไตยนั้น เป็นระบบการปกครองอย่างหนึ่ง การปกครองทุกอย่างมีความมุ่งหมายเพื่อจัดสรรสังคมให้อยู่ดีมีสันติสุข

เราเห็นว่า ประชาธิปไตยเป็นระบบการปกครองที่ดีที่สุดที่จะให้บรรลุจุดหมายนี้ เราจึงตกลงกันให้มีการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยให้ประชาชนร่วมกันปกครอง โดยทุกคนมีส่วนร่วมในการปกครองนั้น

ที่นี่ เพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการปกครอง เราจึงต้องให้ประชาชนมีเสรีภาพ เพื่อให้ประชาชนเหล่านั้นทุกๆ คน สามารถนำ

เอาสติปัญญาความรู้ความสามารถของเขาออกมาร่วมสร้างสรรค์สังคม ถ้าคนไม่มีเสรีภาพ สติปัญญาความรู้ความสามารถของเขาก็ถูกปิดกั้น ไม่มีโอกาสเอาออกมาใช้ในการร่วมสร้างสรรค์สังคมได้

โดยนัยนี้ เสรีภาพที่เป็นหลักการของประชาธิปไตย จึงมีความหมายว่า เป็นการมีสิทธิและมีโอกาสที่จะนำเอาศักยภาพของบุคคลแต่ละคน ออกมาช่วยเป็นส่วนร่วมในการเสริมสร้างประโยชน์สุขให้แก่สังคม เสรีภาพที่แท้จริงอยู่ที่นี้

เสรีภาพที่เข้าใจผิด ก็คือ การที่แต่ละคนจะเอาแต่ผลประโยชน์เข้าตัวเอง เสรีภาพกลายเป็นมีความหมายว่าฉันจะเอาอะไร ก็ต้องได้ตามที่ฉันต้องการ

แต่ที่จริงนั้น เสรีภาพมิใช่เป็นองค์ประกอบของประชาธิปไตย เพื่อให้การปกครองนั้นสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่สังคมได้จริง โดยการจัดการเอื้ออำนวยโอกาสให้บุคคลแต่ละคนมาช่วยกันเสริมสร้างสังคมได้

ถ้าบุคคลไม่มีเสรีภาพ ความคิดความเห็น สติปัญญาของเขาก็ไม่มีโอกาสที่จะมามีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์สังคม แต่เมื่อเขามีเสรีภาพ สติปัญญาความคิดเห็นที่ดีของเขา ก็ออกมาช่วยสร้างสรรค์สังคมที่ดั่งงามขึ้นได้ ประชาธิปไตยก็สำเร็จ

แต่ประชาธิปไตยที่ไม่ถูกต้อง ก็เพี้ยนไป กลายเป็นระบบแก่งแย่งผลประโยชน์ของปัจเจกชน ที่แต่ละคนก็มองเสรีภาพใน ความหมายว่า ฉันจะเอาอะไร ก็ต้องเอาให้ได้ ถ้าเป็นอย่างนี้ ประชาธิปไตยก็อยู่ไม่รอด

ฉะนั้น จะต้องมองความหมายของเสรีภาพใหม่ว่า เสรีภาพคือการมีสิทธิแล้วก็มีโอกาสและสามารถใช้โอกาสนั้นนำเอาศักยภาพของแต่ละคน ออกมาร่วมสร้างสรรค์สังคม

อันนี้เป็นความหมายที่แท้จริง เพราะสอดคล้องกับความมุ่งหมายของประชาธิปไตย ซึ่งเป็นระบบการจัดตั้งเพื่อสังคม

เรื่องความหมายของศัพท์เหล่านี้ จะต้องทำความเข้าใจทั้งนั้น เพราะมีความสำคัญ และสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ถ้าเราเข้าใจพลาด การปลูกฝังคุณสมบัติต่างๆ ก็คลาดเคลื่อนหมด

ฉะนั้น การจะปลูกฝังวินัยได้สำเร็จ จะต้องสัมพันธ์สอดคล้องกับหลักการอื่นๆ ที่เป็นองค์ประกอบทั้งหลายของประชาธิปไตย

ถ้าจะให้วินัยเป็นองค์ประกอบของประชาธิปไตย ทั้งตัวมันเองและองค์ประกอบข้ออื่นๆ ของประชาธิปไตย ก็ต้องมีความหมายที่ถูกต้อง แล้วมาจับสัมพันธ์กันอย่างสอดคล้องกลมกลืน มันจึงจะประสานกันไปได้

ฉะนั้น เสรีภาพจึงเป็นคำหนึ่ง ที่จะต้องเข้าใจความหมายให้ถูกต้อง

เมื่อเข้าใจความหมายของเสรีภาพถูกต้องแล้ว ก็จะทำให้วินัยเป็นการจัดสรรโอกาส ที่จะทำให้เสรีภาพของเราอำนวยผลเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่สังคมได้อย่างแท้จริง

แล้วคนก็จะมีใจยินดีที่จะประพฤติตามวินัย ทำให้เกิดความเคารพกฎเกณฑ์กติกา คือ เคารพวินัยนั่นเอง

ความหมายของวินัย พัฒนาไปตามการพัฒนาของคน

กฎกติกามีขึ้นมาเพื่ออะไร กฎกติกาเป็นเครื่องมือรักษาสังคมและทำให้คนได้ประโยชน์จากสังคม เพื่อชีวิตแต่ละชีวิตจะมาอยู่ร่วมกันด้วยดี โดยมีโอกาสที่จะดำเนินไปได้อย่างสะดวกคล่องตัวดังที่กล่าวแล้วตั้งแต่ต้นว่า วินัยเป็นเครื่องจัดสรรโอกาส

เพราะฉะนั้น กฎเกณฑ์กติกาดโดยสภาวะที่แท้ จึงเป็นเครื่องมือจัดสรรเอื้ออำนวยโอกาสนั่นเอง และมันจึงสัมพันธ์โดยตรงกับเสรีภาพ

ฉะนั้น เมื่อเราเริ่มพัฒนาคน ความเข้าใจความหมายของวินัย กฎ เกณฑ์ กติกา ก็จะค่อย ๆ พัฒนาไปด้วย

ตอนแรก คนไม่มีความพร้อม เพราะไม่มีปัญญา ไม่มีความเข้าใจเหตุผล พอเห็นกฎเกณฑ์กติกาของสังคม ก็เห็นเป็นเรื่องบีบบังคับตน ก็ดกั้นการที่ตนจะทำอะไรตามชอบใจ

ฉะนั้น สำหรับคนที่ยังไม่พัฒนา วินัยจะมีความหมายเป็นเครื่องบังคับ ตลอดจนถึงความพอใจของตัวเองของเขา ในขั้นนี้ ปัญญาที่ไม่มี จิตใจก็ไม่พร้อม จำใจ ผืนใจ และขี้เคียด หรือไม่ก็ทำแท้อย่างทุกฏ พิษกรรมก็ขัดแย้ง

ต่อมา เมื่อเขาเริ่มพัฒนาขึ้น และมองเห็นเหตุผล วินัยจะมีความหมายเป็นเครื่องฝึกมนุษย์

ในขั้นนี้ เขามีปัญญา พอที่จะรู้เข้าใจเหตุผลและคุณค่าของกฎเกณฑ์กติกานั้น จิตใจก็ยอมรับ และอาจจะเต็มใจ หรือถึงกับมี

ความสุขที่จะปฏิบัติตาม พุทธธรรมก็สอดคล้อง

ในที่สุด เมื่อมนุษย์พัฒนาดีแล้ว วินัยจะเปลี่ยนความหมาย เป็นเรื่องของสิ่งหมายร่วมกัน สำหรับที่จะได้ปฏิบัติถูกต้องว่าจะ ดำเนินชีวิตกันอย่างไร จะอยู่ร่วมกันอย่างไร และจะดำเนินกิจการ ร่วมกันอย่างไร ซึ่งจะต้องลงตัวเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงจะเป็นไปด้วยดี และนี่คือความหมายที่แท้ของกฎเกณฑ์กติกาก

เหมือนอย่างพระอรหันต์ทั้งหลาย แม้จะมีกฎเกณฑ์กติกามากมาย แต่ท่านไม่รู้สึกรับเป็นเรื่องบังคับ ไม่ต้องฝืนใจ เพราะเข้าใจ เหตุผลและความมุ่งหมาย ว่าที่มีกติกากันนี้ ก็เพื่อประโยชน์ในการ อยู่ร่วมกัน จะได้สะดวกคล่องตัว เพราะไม่อย่างนั้นแล้ว ก็ไม่รู้ว่า จะเอาอย่างไร แล้วก็ขัดข้อง จะวุ่นวาย

ยกตัวอย่างเช่นว่า พระอรหันต์มาอยู่ร่วมกันในวัดสัก ๒๐ ท่าน กระจายกันอยู่องค์ละกุฏิ จะมาฉันพร้อมกันเมื่อไร จะมา ประชุมกันเมื่อไร ก็ต้องวางข้อตกลงเป็นกติกาก เช่น ตั้งกติกากว่า เวลา ๐๗.๐๐ น. ตีระฆัง ให้หมายรู้ว่ามาฉัน เมื่อมาแล้วเวลาจะนั่ง ตกลงกันว่านั่งเรียงลำดับอย่างนี้ ใครนั่งก่อน นั่งหน้า นั่งหลัง ก็ ต้องเป็นระเบียบวางไว้ จึงจะเรียบร้อยสบาย

นี่แหละเรียกว่าเป็นกติกากสังคม ซึ่งแม้แต่พระอรหันต์ก็ต้อง วางไว้ แต่สำหรับผู้ที่พัฒนาแล้วอย่างนี้ กฎเกณฑ์กติกากทั้งหลาย กลายเป็นเพียงเครื่องหมายร่วมกัน เพื่อจัดสรรความเป็นอยู่และ กิจการให้เกิดมีโอกาศที่จะดำเนินไปอย่างดีงามเรียบร้อยคล่องตัว และท่านเหล่านั้นก็ยินดี เต็มใจที่จะปฏิบัติ

ในขั้นนี้ ท่านผู้ปฏิบัติ มีปัญญาเข้าใจเหตุผล ความมุ่ง

หมาย และคุณค่าโดยสมบูรณ์ และสามารถปรับปรุงกฎเกณฑ์ กติกาให้สอดคล้องตามธรรมอยู่เสมอ จิตใจค่อยๆไปตามอย่าง ไปร่งโล่งผ่องใส พฤติกรรมก็สงบราบรื่น

ฉะนั้นจึงบอกว่า ความหมายของวินัยเปลี่ยนแปลงไปตามการ พัฒนาของมนุษย์

- คนที่ยังไม่พัฒนา ไม่มีการศึกษา มองวินัยเป็นเรื่องของการบังคับ
- พอเริ่มมีการพัฒนา ก็มองว่าเป็นเครื่องฝึก เพื่อชีวิตใน สังคมที่ดีงาม รับการฝึกด้วยใจยินดี เพื่อให้ชีวิตเจริญ พัฒนา และสังคมมีสันติสุข
- พอพัฒนาดีแล้ว วินัยกลายเป็นเครื่องหมายรู้ร่วมกัน สำหรับการได้อยู่ร่วมในสังคม เพื่อให้ชีวิตและสังคม ประสานสอดคล้องและเกื้อกูลกลมกลืน

ในสังคมประชาธิปไตยที่แท้ วินัยจะเป็นอย่างนี้ ถ้าเราไม่ พัฒนาคน สังคมประชาธิปไตยซึ่งอยู่ได้ด้วยกฎ เกณฑ์ กติกา ก็จะไม่ เกิดมีความขัดแย้งกันระหว่างความหมายของ *เสรีภาพ* กับ *วินัย* แล้วสังคมนั้นก็ต้องปั่นป่วน

ถ้าจะให้คนมีเสรีภาพในความหมายว่า ทำอะไรได้ตามชอบ ใจเท่าที่ไม่ละเมิดกฎหมาย หรือไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น มนุษย์ก็จะ ต้องวางกฎเกณฑ์กติกามากขึ้นๆ แล้วคนก็ต้องอยู่ด้วยกฎ

พออยู่ด้วยกฎต่อไปนานๆ เข้า คำว่า *กฎ* ก็กลายเป็น *กต* กลายเป็นกตตัน หรือกตบิบบังคับ แล้วกตไปกตมา ในที่สุดสังคม ประชาธิปไตยก็ต้องยุติด้วยการเอากฎมากดแบบนี้ แล้วก็หนีการ

ใช้อำนาจลงโทษไปไม่พ้น ผลที่สุดก็กลายเป็นเผด็จการด้วยกฎ/กต
 ฉะนั้น ประชาธิปไตยนั้น ในที่สุด ถ้าคนไม่เข้าถึงสาระของ
 ประชาธิปไตย ก็จะเป็นเผด็จการชนิดหนึ่ง คือเผด็จการด้วย
 กฎ อย่างที่ว่ามาแล้ว

องค์ประกอบร่วมในการเสริมสร้างวินัย

ขอทบทวนเรื่องทีพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ความมีวินัย หรือตั้ง
 อยู่ในวินัย ที่เรียกว่าศีลนั้น เป็นแสงเงินแสงทองอย่างหนึ่งของชีวิต
 ที่ดีงาม หรือเป็น รุ่งอรุณของการศึกษา

ได้บอกไว้แล้วว่า แสงเงินแสงทอง นี้มี ๗ อย่าง เหมือนกับ
 สเปกตรัม คือ แสงนั้นประกอบด้วยสีต่างๆ ๗ สี แสงอาทิตย์ตอนรุ่ง
 อรุณ ก็ประกอบด้วยแสงเงินแสงทอง ๗ สี กล่าวคือองค์ประกอบ
 สำคัญ ๗ ประการ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้

ในที่นี้จะไม่พูดหมด เพียงแต่ให้หลักการว่า องค์ประกอบ
 อย่างหนึ่งจะเกิดขึ้นโดยสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่น ซึ่งจะมาช่วย
 เสริมกัน ฉะนั้น ในการสร้างวินัย เราก็อาศัยองค์ประกอบในชุดของ
 มันนี้มาช่วยหนุน องค์ประกอบสำคัญที่เกี่ยวข้องใกล้ชิดมาก ขอ
 พูดในที่นี้ ๓ อย่าง คือ

๑. *กัลยาณมิตร* ความมีกัลยาณมิตรนี้ช่วยมาก เพราะเป็นผู้
 นำและเป็นแบบอย่าง เริ่มตั้งแต่การช่วยสร้างพฤติกรรมเคยชิน

กัลยาณมิตรเป็นบุคคลที่มีการฝึกฝนพัฒนาดีแล้ว ในความ
 หมายถึงก็คือ เขามีศีล มีวินัย ทำให้เด็กได้แบบอย่างที่ดี ถึงแม้

เด็กไม่รู้ไม่เข้าใจ แต่พอกัลยาณมิตรทำอะไร แก่ก็ทำตาม แก่ก็ได้
พฤติกรรมเคยชินที่มีวินัยไปเอง

กัลยาณมิตร นอกจากให้แบบอย่างที่ดีในด้านพฤติกรรมเคย
ชินแล้ว กัลยาณมิตรยังมีคุณสมบัติทางจิตใจด้วย โดยมีคุณธรรม
เช่นเมตตา มีความรักความปรารถนาดี ทำให้เด็กศรัทธา เกิดความ
รัก อบอุ่นใจ สนิทใจ เมื่อคุณครูที่รักบอกให้ทำอะไร เด็กก็ยินดี
ปฏิบัติตามด้วยความรัก ด้วยศรัทธา จิตใจก็อบอุ่น มีความสุข

นอกจากนั้น คุณครูผู้เป็นกัลยาณมิตรก็มีปัญญารู้เหตุรู้ผล
สามารถอธิบายให้เด็กรู้ได้ว่า ที่เรากำลังทำอย่างนี้ ประพฤติอย่างนี้
มีเหตุผลอย่างไร มีประโยชน์อย่างไร มีคุณค่าอย่างไร เด็กก็ได้
พัฒนาปัญญาไปด้วย ทำให้พฤติกรรมยิ่งแนบแน่นสนิท เพราะ
ฉะนั้น องค์ประกอบข้อกัลยาณมิตรจึงสำคัญมาก

๒. **ฉันทะ** คือความรักดี ใฝ่ดี ใฝ่รู้ ใฝ่สร้างสรรค์ เด็กที่มี
ฉันทะจะใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ ปรารถนาในสิ่งที่ดีงาม ต้องการให้ชีวิต
ของตนดีงาม ต้องการให้ทุกสิ่งที่คุณเข้าไปเกี่ยวข้องดีงามไปหมด
ต้องการให้สังคม ชุมชน โรงเรียนของตนดีงาม อยากให้ชั้นเรียน
เรียบร้อยดีงาม อยากให้ความดีงามเกิดขึ้นในชีวิตในสังคม ความ
ใฝ่ดีคือฉันทะนี้สำคัญมาก จัดเป็นแสงเงินแสงทองอีกอย่างหนึ่ง

ในข้อแรก เด็กยังต้องอาศัยกัลยาณมิตร ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก
แต่พอฉันทะเกิดขึ้น เด็กก็ได้ปัจจัยภายในตัวเอง ตอนนั้นเด็กมี
แรงจูงใจใฝ่ดีใฝ่สร้างสรรค์อยู่ในตัว เด็กจะอยากทำทุกอย่างที่ดี
งามและทำทุกอย่างที่คุณเข้าไปเกี่ยวข้องให้ดีไปหมด

วินัยนั้น เป็นเครื่องทำให้สังคมดีงาม ทำให้ชีวิตดีงาม พอ

เด็กรู้อย่างนี้ เขามีความใฝ่ดีอยู่แล้ว ก็ปฏิบัติตามหรือฝึกตัวตาม วินัยนั้นทันที

คนที่มีฉันทะนี้ อยากให้ทุกสิ่งที่ดีที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องกับอยู่ใน ภาวะที่ดีที่สุดของมัน เมื่อเห็นเพื่อนมนุษย์ ก็อยากให้เพื่อนมนุษย์ นั้นอยู่ในภาวะที่ดีที่สุดของเขา ความมีฉันทะต่อเพื่อนมนุษย์ก็ แสดงออกเป็นเมตตา คืออยากให้เพื่อนมนุษย์อยู่ในภาวะที่เอิบอิม แข็งแรงสมบูรณ์มีความสุขอย่างดีที่สุดของเขา

ฉันทะนี้ดียังยิ่ง จึงต้องสร้างขึ้นมาก ถ้าฉันทะเกิดขึ้น ก็เป็น แสงเงินแสงทองของชีวิต ไม่ว่าจะปลุกฝังคุณธรรมจริยธรรมอะไร ก็มีหวังสำเร็จ ถ้าฉันทะเกิดขึ้น

๓. *อัตตสัมปทา* แปลว่า การทำตนให้ถึงพร้อม หรือการทำ ตนให้เพียบพร้อมสมบูรณ์ หมายถึงการทำตนให้เข้าถึงความพร้อม สมบูรณ์แห่งศักยภาพของตน คือต้องการจะพัฒนาตนเองให้ สมบูรณ์ หรือต้องการทำชีวิตของตนให้ถึงความสมบูรณ์ ซึ่งจะเกิด เป็นจิตสำนึกในการฝึกฝนพัฒนาตน หรือจิตสำนึกในการศึกษา

เมื่อเด็กมีจิตสำนึกในการศึกษา มีจิตสำนึกในการพัฒนาตน หรือจิตสำนึกในการฝึกตน หรือจิตสำนึกในการเรียนรู้ขึ้นมาเมื่อไร ก็มีหวังที่จะก้าวหน้า เพราะเขาพร้อมที่จะรับและบุกฝ่าเดินหน้าไป ในสิ่งที่ดีงามทุกอย่าง

ฉันทะนั้นใฝ่ดีอยู่แล้ว คราวนี้ยังแถมมีจิตสำนึกในการที่จะ ฝึกฝนพัฒนาตนอีก เด็กจะเรียนรู้ว่ามนุษย์เราไม่เหมือนสัตว์ทั้งหลายอื่น มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกต้องพัฒนา เราจะต้องฝึกฝน พัฒนาตน

พระพุทธศาสนาสอนว่า มนุษย์เป็น “ทัมมะ” คือเป็นสัตว์ที่จะต้องฝึกหรือฝึกได้ พระพุทธเจ้ามีพุทธคุณข้อหนึ่งว่า *อนุตตโร ปุริส-ทัมมสารถิ* ซึ่งเราท่องกันแม่น แปลว่า ทรงเป็นสารถีฝึกทัมมะ คือฝึกบุคคลหรือสัตว์ที่ต้องฝึก ผู้ยอดเยี่ยม

มนุษย์เรานี่ จะดี จะประเสริฐ ก็ด้วยการฝึก มนุษย์มีศักยภาพในการฝึกสูงสุด ฝึกแล้วจะประเสริฐจนเป็นพุทธะก็ได้ ซึ่งแม้แต่เทวดาและพระพรหมก็น้อมนมัสการ

ฉะนั้น มนุษย์จะต้องมีความภูมิใจและมั่นใจในศักยภาพนี้ โดยมีจิตสำนึกในการฝึกตนและจะต้องพยายามฝึกตน

พอสร้างจิตสำนึกในการฝึกตนขึ้นมาได้แล้ว ก็สบาย จิตสำนึกในการฝึกตนนี้เป็นแกนของการศึกษา ไม่ว่าจะเจออะไร ก็จะมองเป็นเวทีของการฝึกตนไปหมด งานการ วิชาการ บทเรียน หรือประสบการณ์ สถานการณ์อะไรก็ตาม เขาจะมองเป็นเครื่องฝึกตัวไปหมด

เมื่อเด็กมีตัวอึดอัดสัมปทาแล้ว เราก็สบายใจได้ คราวนี้ไม่ต้องไปจ้ำจี้จ้ำไชอะไรอีก เขาเจออะไรเขาจะมองเป็นโอกาสที่จะฝึกตน ที่จะทำให้เขาได้เรียนรู้ เขาจะสู้หมด งานยาก วิชาการยาก เขาจะชอบ เพราะอะไรก็ตามที่ยาก ก็จะยิ่งช่วยให้เขาได้ฝึกตนมาก

คนที่มีจิตสำนึกในการฝึกตน เจออะไรยาก ยิ่งวิ่งเข้าหา ส่วนคนทั่วไปที่ไม่มีจิตสำนึกนี้ พอเจองานยาก เจอวิชายากก็ถอย แล้วก็แต่ผลร้ายตามมา คือ

๑. ไม่เต็มใจทำ เกิดความท้อแท้ ท้อถอย แล้วก็ขาดความสุข เสียดสุขภาพจิต
๒. ไม่ตั้งใจทำ ก็เลยทำอะไรไม่ค่อยได้ผล

ส่วนคนที่มีจิตสำนึกในการฝึกฝนพัฒนาตน พอเจออะไรที่ยาก ก็มองเห็นว่าเป็นเครื่องฝึกตัวที่จะทำให้พัฒนาตนได้มาก และเกิดความรู้สึกว่ายิ่งยาก ยิ่งได้มาก

ระหว่างของยาก กับของง่าย เด็กพวกนี้จะเข้าหาของยาก เพราะยิ่งยาก ยิ่งได้มาก ทำให้ฝึกตนได้ดี เขาจะมองเห็นว่า ถ้าเราผ่านสิ่งที่ยากได้แล้ว เราก็จะทำได้ง่ายขึ้น และจะทำให้เราได้สะสมประสบการณ์ความชำนาญในการทำงานเพิ่มขึ้นๆ

ผลดีที่เกิดขึ้น คือ

๑. มีความ เต็มใจ พอใจ ยินดีที่จะทำ ซึ่งทำให้เขามีความสุขในการทำงาน หรือเล่าเรียนศึกษา
๒. มีความ ตั้งใจ ซึ่งทำให้ทำได้ผล

พูดสั้นๆ ว่า งานก็ได้ผล คนก็เป็นสุข นี่คือนี่สิ่งที่พึงปรารถนาในการทำงาน

ถ้าปลูกจิตสำนึกในการฝึกตนนี้ขึ้นมาแล้ว วินัยก็จะมีความหมายเป็นการฝึกตน ซึ่งทำให้การฝึกวินัยเป็นเรื่องง่าย ไม่ใช่เรื่องลำบากอะไร

เป็นอันว่า ต้องสร้างจิตสำนึกในการฝึกตนนี้ เพื่อให้เด็กสู้กับสิ่งที่ยาก และเข้าหาสิ่งที่ยาก โดยมีความเต็มใจ และมีความสุข

วินัย ในระบบการสร้างสรรค์อภิบาลโลก

วินัยนั้น เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติด้วย

เรื่องนี้เป็นไปตามหลักการที่แยกเป็นธรรมฝ่ายหนึ่ง กับวินัยฝ่ายหนึ่ง ตามหลักการนี้ มนุษย์เราดำเนินชีวิตอยู่ในโลก โดยมีความเกี่ยวข้องของสัมพันธ์ที่แยกง่ายๆ เป็น ๒ ส่วน คือ

๑. ในสถานะที่เป็นบุคคล เรามีความสัมพันธ์กับมนุษย์ด้วยกัน รวมทั้งความจริงตามสมมติของกฎหมาย
๒. ในสถานะที่เป็นชีวิต เรามีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ และความจริงของกฎธรรมชาติ

ในด้านหนึ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ เราก็ต้องรักษาให้ดี แต่พร้อมกันนั้นอีกด้านหนึ่ง ความสัมพันธ์ถูกต้องกับโลกของธรรมชาติ เราก็ละเลยไม่ได้ เพราะถึงอย่างไร ทั้งชีวิตเราและคนอื่นทุกคน รวมทั้งสังคมทั้งหมด ก็ต้องอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติทั้งนั้น เราจะต้องมีความสัมพันธ์ทั้งสองด้านนี้ให้ถูกต้อง เพื่อให้ชีวิตที่ดีงามดำเนินไปด้วยดี บุคคลก็มีความสุข และสังคมก็อยู่เรียบร้อย

ถ้าเราเอาแต่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ละเลยหลักการแห่งเหตุและผลตามความจริงของกฎธรรมชาติ ความอยู่ดีนั้นก็ไม่มีสมบูรณ์ไม่มั่นคง สังคมก็จะปั่นป่วนภายหลัง หรือจะเอาแต่ความจริงของกฎธรรมชาติอย่างเดียว ละเลยความสัมพันธ์ที่ดีงามและความเกื้อกูลมีน้ำใจต่อกันระหว่างมนุษย์ โลกก็แห้งแล้งแล้วก็จะทำให้อยู่กันไม่เป็นสุขเท่าที่ควรอีก

เพราะฉะนั้น จะต้องคำนึงทั้ง ๒ ด้าน คือ มนุษย์จะต้องรักษาทั้งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง และรักษาความสัมพันธ์กับกฎธรรมชาติไว้

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงประทานหลักเกณฑ์ที่ทำให้เกิดดุลยภาพ ซึ่งเมื่อเราปฏิบัติตาม ก็จะได้ระบบของศีลธรรมที่สมบูรณ์ขึ้น เป็นดุลยภาพระหว่างความสัมพันธ์ในหมู่มนุษย์เอง กับระบบของความสัมพันธ์กับธรรมชาตินั่นเอง

ความสัมพันธ์นี้ โดยสรุปก็คือ

ก) เราจะต้องรักษาความสัมพันธ์ที่ดงามระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง คือตัวเรากับมนุษย์คนอื่น ว่าเราจะต้องมีความเกื้อกูลช่วยเหลือมีน้ำใจต่อกัน ในสถานการณ์ ๓ อย่าง คือ

๑. ในยามที่เขาอยู่เป็นปกติสุข เราก็มีไมตรีจิตมิตรภาพ มีความปรารถนาดี เรียกว่า *เมตตา*

๒. ในยามที่เขาตกต่ำลง เดือดร้อนเป็นทุกข์ ประสบปัญหา เราก็เห็นใจ พลอยหวนใจด้วย ปรารถนาจะช่วยเหลือปลดปล่อยให้เขาพ้นจากความทุกข์ เรียกว่า *กรุณา*

๓. ในยามที่เขาขึ้นสูง ประสบความสำเร็จ ได้ดีมีสุข เราก็มีความยินดีด้วย พลอยส่งเสริมสนับสนุน เรียกว่า *มุทิตา*

สำหรับมนุษย์เราก็มี ๓ สถานการณ์นี้แหละ และทางธรรมท่านก็ให้หลักที่จะปฏิบัติไว้พร้อม คือ ยามปกติ เราก็ใช้เมตตา ในยามที่เขาตกต่ำ เราก็ใช้กรุณา ยามเขาขึ้นสูง เราก็ใช้มุทิตา นี่คือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์

อย่างไรก็ตาม ต้องระวังไม่ให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ไป

กระทบต่อตัวธรรม ตัวหลักการ ตัวความจริงความดีงามที่เป็นเหตุ เป็นผลในกฎธรรมชาติ ตลอดจนความจริงความดีงามตามกฎ เกณฑ์แห่งเหตุผลที่มนุษย์ได้มาจัดวางเป็นกฎในหมู่มนุษย์คือวินัย

หมายความว่า ถ้าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์นี้ไปกระทบ ต่อตัวหลักการที่เป็นตัวธรรม หรือวินัยที่พูดไปแล้ว เราจะต้องหยุด ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ใน ๓ ข้อข้างต้นนั้น เพื่อเปิดโอกาสให้ แก่การทำหน้าที่ของธรรมวินัย

อันนี้เป็นจุดที่สำคัญมาก คือจะต้องให้ตัวธรรมตัววินัยนั้นได้ แสดงหลักแสดงผลออกมา หมายความว่า มนุษย์จะต้องปฏิบัติ ตามตัวหลักการตัวกฎเกณฑ์ ที่เป็นความจริง หรือที่ตกลงไว้ คือตัว ธรรม ตัววินัยนั้น

ตอนนี้ กฎเกณฑ์แห่งจริยธรรม และหลักการแห่งความจริง ความถูกต้องความดีงาม ตลอดจนกฎหมายกติกาสังคม จะต้อง ออกมาได้รับการปฏิบัติ นี่คือสถานการณ์ที่ ๔ ซึ่งวางลงเป็นหัวข้อ ได้ คือ

๔. ในกรณีที่ความสัมพันธ์ช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่าง บุคคลในข้อ ๑-๒-๓ จะส่งผลกระทบเสียหายหรือทำลายหลักการ แห่งความจริง ความถูกต้องความดีงาม ความเป็นธรรม ความ ชอบธรรม ในธรรมดาแห่งธรรมชาติ (ธรรม) ก็ดี ที่บัญญัติจัดวาง เป็นกฎหมาย กฎเกณฑ์กติกาในสังคมมนุษย์ (วินัย) ก็ดี เราจะ ต้องหยุดหรือระงับการปฏิบัติในข้อ ๑-๒-๓ เสีย และปล่อยให้มีการปฏิบัติตามหลักการแห่งธรรมและวินัย เพื่อให้ธรรมตั้งอยู่ใน โลกต่อไป

การปฏิบัติในกรณีนี้ คือการมีท่าที่เป็นกลาง โดยวางเฉยต่อบุคคล ไม่เข้าไปก้าวก่ายแทรกแซงขัดขวางการแสดงผลของธรรมหรือวินัย คือให้บุคคลนั้นรับผลตามธรรมตามวินัย เรียกว่า *อุเบกขา*

ถ้ามนุษย์มีความสัมพันธ์ที่ตีระหว่างกันอย่างเดียว โดยไม่คำนึงถึงหลักการแห่งธรรมวินัย ก็จะทำให้เกิดผลร้าย คือมีการช่วยเหลือกันระหว่างบุคคลจนกระทั่งมองข้ามกฎเกณฑ์กติกาของสังคม

อันนี้จะได้เห็นได้ในบางสังคม ที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นใหญ่ คนมีน้ำใจต่อกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาก จนแม้แต่จะละเมิดกฎเกณฑ์กติกา ก็ไม่เอาใจใส่ มองข้ามไปเลย ไม่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์กติกาเหล่านั้น ทำให้หลักการ ทั้งในความจริงของธรรมชาติ และในสังคมมนุษย์ ที่เรียกว่า ธรรมวินัย เลื่อนลงจางหายไป กลายเป็นว่า หม่อมมนุษย์ไม่ปฏิบัติตามธรรมและวินัย เหมือนกับร่วมมือหรือสมคบกันทำลายตัวธรรมตัววินัยลงไปเสีย แล้วผลร้ายก็จะเกิดแก่สังคมของมนุษย์เองในระยะยาว

ในทางตรงข้าม ถ้าเราจะเอาแต่กฎเกณฑ์กติกา ละเลยการช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างบุคคล มีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลน้อย คนไม่เอาใจใส่กัน ก็จะกลายเป็นระบบตัวใครตัวมัน ทุกคนรับผิดชอบต่อกฎเกณฑ์กติกา ต่อหลักการ ต่อตัวธรรม ตัววินัย กฎหมาย หรือกติกาว่าอย่างไร ก็ทำตามนั้น คุณจะทำอะไร คุณก็ทำไป แต่อย่าให้ผิดกฎผิดระเบียบนะ ฉันทัดการทันที ในระหว่างนี้ตัวใครตัวมัน ไม่เกื้อกูล ไม่ช่วยเหลือ ไม่มีน้ำใจ

ในสังคมแบบนี้ ก็เอียงไปอีก ชีวิตแห้งแล้ง ขาดความอบอุ่น มนุษย์จะมีความเครียด จิตใจไม่สบาย และถ้าขาดความสัมพันธ์

ระหว่างมนุษย์จนเกินควรถึงขีดหนึ่ง คนจะเริ่มเกิดโทสะ แค้นเคือง ว่าไม่มีใครเอาใจใส่กันเลย ไม่ช่วยเหลือกันเลย คราวนี้ไม่เอาละ หลัการกฎเกณฑ์กติกาก็ทำลายมันเลย ก็เสียอีก

ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้มีดุลยภาพระหว่างความสัมพันธ์ในหมู่มนุษย์ กับความสัมพันธ์กับกฎธรรมชาติ ซึ่งถ้ารักษาไว้ให้พอดี สังคมก็จะสมดุล โลกมนุษย์ก็มีสันติสุข

ที่ว่ามานี้เกี่ยวข้องกับวินัยตรงไหน ก็ตรงที่ว่าวินัยนั้นอยู่ใน ส่วนของกฎเกณฑ์กติกาก็เนื่องมาจากธรรมชาติ

หมายความว่า เราจะต้องให้ความสำคัญแก่วินัย ที่เป็น มาตรฐานของสังคม เช่น กฎหมาย กฎเกณฑ์ กติกา และระเบียบ ต่างๆ อย่าให้ความสำคัญระหว่างบุคคลไปเด่นเหนือวินัย

ในบางสังคม เหตุสำคัญที่วินัยไม่สามารถเกิดขึ้นก็เพราะว่า ประชาชนเอาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลมากเกินไป มีการ อุปถัมภ์กัน ช่วยเหลือกัน จนกระทั่งคนจำนวนหนึ่งที่ไม่พัฒนาตน ก็ได้แต่คอยรอพึ่งพาคนอื่น เพราะสามารถหวังความช่วยเหลือจาก ผู้ใหญ่ ญาติมิตร เพื่อนฝูง เป็นต้นได้ เราไม่ต้องทำอะไรได้ เดี่ยวคน นั้นคนนั้นก็มาช่วยเอง เราทำผิดหน่อยไม่เป็นไร เดี่ยวไปบอกเจ้านาย ถึงอย่างไรท่านก็เมตตา ก็เลยไม่ต้องปฏิบัติตามกฎของสังคม

ในกรณีอย่างนี้ การช่วยเหลือเกื้อกูลที่เป็นความสัมพันธ์ ระหว่างบุคคลเป็นตัวเด่นเกินไป สังคมก็เสียดุลยภาพ เพราะคน ขาดอุเบกขา กฎเกณฑ์กติกาลัการ ทั้งตามธรรมชาติและของ สังคมคือตัวธรรมวินัย ถูกละเลย

ส่วนในบางสังคม ความสัมพันธ์มีน้ำใจช่วยเหลือกันระหว่าง

บุคคลนี้ เขาไม่เอาใจใส่ เขาเอาแต่หลักการและตัวกฎเกณฑ์กติกา เรื่องตัวคนไม่เกี่ยว ทุกคนรับผิดชอบตัวเอง ว่าไปตามกฎ จนกระทั่งเลยเถิด ก็กลายเป็นตัวใครตัวมันอย่างที่ว่าแล้ว

ฉะนั้น การปฏิบัติในเรื่องนี้จึงยาก ธรรมยากตรงนี้แหละ คือ ต้องคอยระวังว่าทำอะไรจึงจะเกิดความพอดี นี่คือการพอดี อย่างหนึ่งที่เป็น *มัชฌิมาปฏิปทา* ได้แก่ดุลยภาพ ระหว่างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ กับความสัมพันธ์กับกฎธรรมชาติ และอันนี้ก็คือหลักพรหมวิหารนั่นเอง

พรหมวิหาร ประกอบด้วย

๑. เมตตา ความรักความปรารถนาดี มีไมตรีกัน ยามปกติ

๒. กรุณา ความพลอยหวั่นใจเห็นใจ อยากช่วยเหลือ ยามเขาตกต่ำเดือดร้อน

๓. มุทิตา ความพลอยยินดี อยากส่งเสริมสนับสนุน ยามเขาขึ้นสู่ความดีงามความสุขความสำเร็จ

๔. อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง ไม่ก้าวก่ายแทรกแซง เมื่อเขาจะต้องรับผิดชอบ ตามธรรม ตามวินัย

สามข้อแรก วางไว้สำหรับรักษาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ในหมู่มนุษย์ ที่บอกสั้นๆ ว่า ยามเขาอยู่ดีเป็นปกติ เรามีเมตตาไมตรี ยามเขาตกต่ำ เรามีกรุณา ยามเขาได้ดีมีสุข เราก็มีมุทิตา

นี่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ซึ่งถ้าสังเกตจะเห็นว่า เป็นเรื่องที่น่าไปทางด้านความรู้สึก แทบไม่ต้องใช้ปัญญา

แต่พอความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์นี้ส่งผลเสียหายไปกระทบต่อตัวธรรม ตัววินัย ตัวหลักการ ตัวกฎกติกาขึ้นมา เราต้อง

หยุดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เพื่อรักษาตัวธรรมตัววินัยนั้นไว้
ตอนนี้ไม่ใช่ความรู้สึก แต่ต้องใช้ปัญญามาก เอาความรู้สึกมาปรับ
หรือแม้แต่ระดับความรู้สึก

ดังที่เคยยกตัวอย่างบ่อยๆ เช่นว่า เด็กคนหนึ่งไปประสบ
ความสำเร็จในการลักขโมยเงินเขา ได้เงินมา ๓,๐๐๐ บาท

ตามหลักของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ด้วยเมตตา
กรุณา มุทิตา ถ้าเราเอาแค่ ๓ ข้อ เราต้องแสดงข้อไหน เราก็ต้อง
แสดงมุทิตา พลอยยินดีด้วย ซินชมกันใหญ่ว่า หนูเก่งนะ โชคดีนะ
คราวหน้าขอให้ได้มากกว่านี้ สนับสนุนเลย มุทิตาในกรณีอย่างนี้
ผิดใช่ไหม

มุทิตาในกรณีข้างต้นนั้น ไม่ถูกต้อง เพราะว่าความสัมพันธ์
ระหว่างบุคคลไปทำลายหลักธรรมและวินัยของสังคม ฉะนั้นจึง
ต้องหยุดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลไว้ แล้วให้ปฏิบัติตามธรรม
วินัย คือดำเนินการตามหลักการ กฎเกณฑ์ กติกา

ถ้าหม่อมมนุษย์ปฏิบัติอยู่ในดุลยภาพอันนี้ สังคมก็จะไม่เสีย
หลัก และจะดำรงอยู่ได้ด้วยดี

เป็นอันว่า การที่จะรักษาวินัยไว้ได้ เราจะต้องให้ความ
สัมพันธ์ระหว่างบุคคลมีขอบเขต มิฉะนั้น วินัยก็จะสำเร็จยาก
วินัยจึงอาศัยพรหมวิหารข้อที่ ๔ คือ อุเบกขา

อุเบกขา คือต้องวางที่เฉยๆ ไม่เข้าไปก้าวก่ายแทรกแซง ไม่
ช่วยเหลือส่งเสริมบุคคลให้เสียกระบวนการของธรรมวินัย ให้หลัก
การหรือกฎเกณฑ์แห่งธรรมและวินัยได้แสดงตัวของมันออกมา
ด้วยปฏิบัติการแห่งปัญญา ที่เรียบสงบ ไม่หวั่นไหวไปตาม

ความรู้รู้สึก

อุเบกขา แปลว่า วางที่เฉยดู ไม่ใช่เฉยทิ้ง ไม่ใช่เฉยเมย ไม่ใช่เฉยเมิน แต่เฉยมอง คือคอยมองดูอยู่ ถ้าเกิดการพลาดพลั้ง เปลี้ยงพล้ำเมื่อใด ก็พร้อมที่จะเข้าไปแก้ไขทันที ถ้าถึงเวลาต้องช่วยเหลือเมื่อไร ก็เข้าไปช่วยเหลือทันที

แต่ที่เฉยมอง ก็เพราะจะเปิดโอกาสให้การปฏิบัติจัดการต่างๆ ดำเนินไปตามความรับผิดชอบของเขา ต่อตัวหลักเกณฑ์ กติกาแห่งธรรมและวินัย

อุเบกขานี้เข้าใจผิดกันมาก และปฏิบัติได้ยากกว่าข้ออื่น ๆ สามข้อแรกหนักในด้านความรู้สึก ปฏิบัติได้โดยแทบไม่ต้องใช้ปัญญาเลย แสดงไปตามสถานการณ์ที่ปรากฏ แต่อุเบกขานี้ยาก ต้องมีปัญญา

ดั่งคำแปลของมันที่ว่า คอยมองดูอยู่ มาจาก $อุป =$ คอย เข้าไป ไกลๆ และ $อิทข =$ มอง จึงแปลว่า คอยมองดูอยู่ หรือดูอยู่ ไกลๆ หมายความว่า เฉยมอง ไม่ใช่เฉยเมย ไม่ใช่เฉยเมิน

ที่เฉยมอง ก็หมายความว่า ไม่ชวนชวายช่วยเหลือบุคคลนั้น ให้เป็นการก้าวก้าวแทรกแซงกระบวนการของธรรมและวินัย เพราะต้องการจะให้มีการปฏิบัติไปตามธรรมและวินัย แต่ก็ไม่เพิกเฉยทอดทิ้ง

ถ้าเราเปิดโอกาสให้คนได้รับผิดชอบต่อภาระกระทำของเขา ตามหลักข้ออุเบกขานี้ ก็จะเป็นปัจจัยที่สำคัญในการสร้างวินัย ซึ่งทำให้สังคมมีคุณภาพ

เมื่อคนมีคุณสมบัติทั้ง ๔ ประการนี้ ก็เรียกว่ามี *พรหมวิหาร* ซึ่ง

แปลว่าธรรมประจำใจของพระพรหม บุคคลนั้นจะเป็นผู้อยู่ใน
ฐานะเป็นพรหม

พระพุทธศาสนาถือว่า มนุษย์ทุกคนควรทำตัวให้เป็นพรหม

พระพรหมนั้น ตามหลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์ถือว่า
เป็นผู้สร้างโลก และบำรุงเลี้ยงรักษาโลกไว้ พุทธสันๆ เป็นผู้สร้าง
สวรรค์และอภินิหารโลก

พระพุทธศาสนาสอนว่า อย่าไปร้อพระพรหมที่เป็นเทพเจ้า
นั้นเลย ถ้าเราอพระพรหมนั้น เราอาจจะมัวเพลินกับการก่อความ
ยุ่งยากเดือดร้อนวุ่นวาย ทำลายโลก แล้วก็ร้อให้พระพรหมมาสร้าง
โลกใหม่อยู่เรื่อยไป

พระพุทธเจ้าสอนให้เราทุกคนเป็นพรหม เมื่อเราเป็นพรหม
แล้ว เราจะได้ช่วยกันสร้างโลกนี้ แล้วเราทุกคนก็มาช่วยกันบำรุง
รักษาทำให้โลกนี้อยู่ด้วยดี เจริญมั่นคง

เมื่อเรามีคุณสมบัติ ๔ ประการนี้ เราจะเป็นพรหม เพราะทุก
คนจะเป็นผู้สร้างสวรรค์อภินิหารโลกนี้ ดำรงรักษาโลกนี้ให้อยู่ใน
สันติสุข

มนุษย์ที่เป็นพรหม ก็คือมนุษย์ที่พัฒนาแล้ว ซึ่งมีคุณสมบัติ
๔ ประการ อันเรียกว่าพรหมวิหาร ที่จะรักษาความสัมพันธ์อันดี
งามระหว่างมนุษย์ไว้ได้ โดยมีดุลยภาพพอดีกับการรักษาความ
สัมพันธ์กับกฎธรรมชาติ

เมื่อปฏิบัติได้ดังว่านี้ มนุษย์เองก็อยู่ร่วมกันด้วยดี และหลัก
ความจริงแท้ที่เป็นตัวธรรม พร้อมทั้งกฎที่มนุษย์ได้จัดวางขึ้นเป็น
วินัย ซึ่งเป็นระเบียบระบบในหมู่มนุษย์ ก็คงอยู่ได้ด้วย